

РІДНЕ СЛОВО

ВІСНИК
ЛІТЕРАТУРИ
МИСТЕЦТВА
І НАУКИ

Ч

8

ВИДАВНИЦТВО „АКАДЕМІЯ”

РІДНЕ
СЛОВО

МІСЯЧНИК
ЛІТЕРАТУРИ, МИСТЕЦТВА І НАУКИ

Рік II.

Ч. 8.

Серпень 1946

МОНХЕН-ФРАЙМАН

ТІМ 107

НАКЛАДОМ ВИДАВНИЦТВА "АКАДЕМІЯ" У ФРАЙМАНІ

З м і с т

Олег Стварт: Нитками спогадів	3
Теодор Курпіта: Львів	3
І.Золотоліпський: Присяга	3
Олег Ольшич: Страшно	4
Юрій Косач: Романтика	4
Вадим Лесич: Веретена	4
Ф.Ремезівський: Леоя Українка	5
В.Росевич: По той бік межі	9
Галина Сороча: Октави	13
Олекса Ізарський: Непереможний переможений	14
Зоя Нерідай: У кожну тиху ніч	17
Проф.П.Ковалів: Творення й розвиток літературних мов	18
Т.Княшич: Вірність	26
Проф.Пастор Кальнгартс: Про лотиські народні пісні	27
Віктор Бер: Наш час як він є	28
Євген Маланек: Все сниться	40
Д-р Тома Лапичак: Пеніциліна	41
Іван Керницький: На концерті у Нью-Йорку	48
Ярема Галайда: Калямбурі	52
Рецензії	53
Культурна хроніка	58
Бібліографія	60

- - -

Портрет Лесі Українки роботи арт.мал. проф.Юліана
Буцманюка

- - - - -

Заголовки виконав Борис Ковалів

-

Адреса Редакції й Адміністрації: "Ridne Slovo" München-
Freimann, SS-Kaserne, D.P.Lager, Ukrainisches Komitee.

Нитками спогадів омотане життя,
І цифри чорних дат стоять, як пістря гострі...
Ви вгасли, як вогні, та досі шелестять
Останки ваших слів, як йшли ви вніч на ровстріл.

Сьогодні день і сон... Глух спокон й війни,
Прокліття з ваших слів горить, як і горіло...
Засуджені життям - їдемо годин страшних,
Де і жель-бет і сталь заступить твердне тіло.

ТЕОДОР КУРПІТА

ЛЬВІВ

Чужі ліси, чужі діброви,
Чужі під сонцем журавлі...
Привіт тобі, мій львиний Львово,
Окрасо рідної землі!

Ти місто мрій, ти жовтосиній,
Ти знак, і поклик, і рушій...
Ні Ян, ні Ніцше, ані Ленін
Тебе не вирвуть нам з душі!

Ти зміст і мізк, ти перла карти,
І рейд копит, і путь коліс...
Угорі Ер стоїть на варті,
Внизу Богдан і Кривоніс...

Хай морщить день од жаху брови,
Хай Ринком знов спливає кров -
Ти Львовом був і будеш Львовом -
Чи Львуф, чи Лемберг ти, чи Львов!

І. ЗОЛОТОШИНСЬКИЙ

ПРИСЯГА

О, край рідний мій, скрипавлений віками,
О, пісне чайчина, синтезо зла й краси,
Хай онімів я і обернуся в камінь,
Коли твоє ім'я забуде мій язик.

О. ОЛЬЖИЧ

СТРАШНО...

Страшно в горах вночі в самоті хати.
Небо чорне, низьке випива вічі.
Час біжить, час брешить, час спливає в вічність...
Тіло прагне дванадцять синів мати.

А на долах - там віять в пору яру.
Душі - вічно струнки і тіла - пружні.
І тортури стріва і стріва кару
Гордовита зухвалість, тверда мужність.

ЕРІЙ КОСАЧ

РОМАНТИКА

Н.Г.

Бучацькі луки, замок і шляхи,
Між даліями липа - шаблі блиск,
І серпня пил, мов битви порохи,
На журавлях задумано повис.

І я устами уст торкаю знов
І знов цілую кармазин намиста...
Відкрий мені в цю тиху ніч вікно;
Відкрий мені, красуне промніста.

Покосять луки косарі, і гріх
З росом згасне - срібний і тремтливий.
Кому нам каятись із провесни утіх?
Роки, роки шумлять, неначе вливи...

РАДИМ ЛЕСИЧ

ВЕРЕТАНА

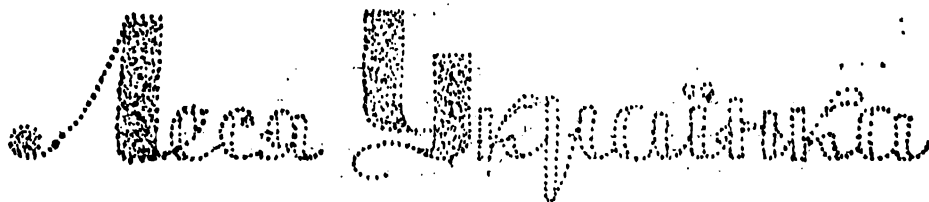
В хуртечах і хвищі буремній,
Як спротив нещадному злу,
Вгрузав в розтерзану землю
Смирений пощерблений плуг.

І скитське зерно філософій,
Заховане в надрах ріллі,
Росте в скам'янілості спокій
У заграві жижих політь.

Скверних кумирів невгавність,
Причали рознуздачих орд -
Потонуть, мов жбурнутий камінь,
В латаття застоєвих вод.

І в брижі - безлика видимість
Лиснітиме сном веретен
Про мріянь повісма невпинні,
Що ми - незбагненно прядем.

Ф. РЕМЕЗІВСЬКИЙ

/ У 33-ті роковини з дня смерті /

"...Наша смерть научить інших,
Як їм треба жити..."

Леся Українка

Тому тридцять три роки в Сурамі на Кавказі, в кліматичній станції між Кутаїсом і Тифлісом, переотало битись велике, співуче серце мистця... Тиждень пізніше виросла в Києві на Байковому кладовищі нова могила одного з чільних представників фаланги реформаторів і водіїв української духовости, могила поетеси європейського масштабу, могила Лесі Українки...

Генії і їх геніяльні твори на своє призначення не потребують перспективи часу. Неперемінність їх мистецького слова, небуденне трактування ними буденної проблеми, підносить їх понад рівень дня й вінчає їх стомлені скроні заслуженими лаврами безсмертя.

Великий Франко відразу відчув грандіозність духу "оранжерійної рослини", пишучи, "що ця хвора слабосила дівчина трохи чи не одинокий чоловік на всьї новочасну соборну Україну". Також не можна сумніватися щодо широти олів М. Грушевського під час жалбних сходів Київського Наукового Товариства. Не для ствердження правила "де моруіс нігіль нізі бене", ані в куртуазії для заслуженого дому "старого Косача" характеризує він автора літературних шедеврів у нашому драматичному письменстві як творця в "титанічнім ході",...

Симптоми одержимості демоном творчости проявляються у мистців доволі рано. Мелодійний Моцарт захоплює аудиторію своїм музичним генієм, будучи заледве семилітнім хлопцем. Лясаць зачаровує сивоволосих професорів французької королівської школи, мавчи тринадцятий рік.

Леся Українка друкує свої поетичні твори в дванадцятому році життя.

Її поезія - гнівлива й огненна. Там, де було безсильне тіло, - реагував небуденною силою незламний, міцний її дух, окрилений вулканічною експресією надхнення "Людини, Вогня й Бурі"... Патос боротьби, надія проти безнадійности, віра в перемогу правди над неправдою - найдавніші акорди її пламенної, пориваючої пісні:

... Вставай, хто живий, в кого думка повстала!

Година для праці настала!

Не бійся досвітньої мли,-

Досвітній огонь запали,-

Коли ще зоря не заграла.

/"Досвітні вогні"/

Як провідник і воїн, як духовна сестра безотрадної Жанни д'Арк, Леся Українка бачить у боротьбі тільки одну правильну дорогу:

... Або погибель, або перемога, -
 Сі дві дороги перед нами стане...
 Котра з цих двох нам судиться дорога?
 Дарма! Павстанем, бо душа постане.

/"Всі наші слези"/

Туга за трибуном рідної правди, за словом, єдиною зброєю в найжорстокішу добу валуївщини, що розказало б світові всю істину трагедії України - створив в поетесі трагедійну картину "Де тії струни".

... Єрусалим мав свого Єремію,
 Що голосив серед поля;
 Чом же свого Єремії не має
 Наша зруйнована воля?

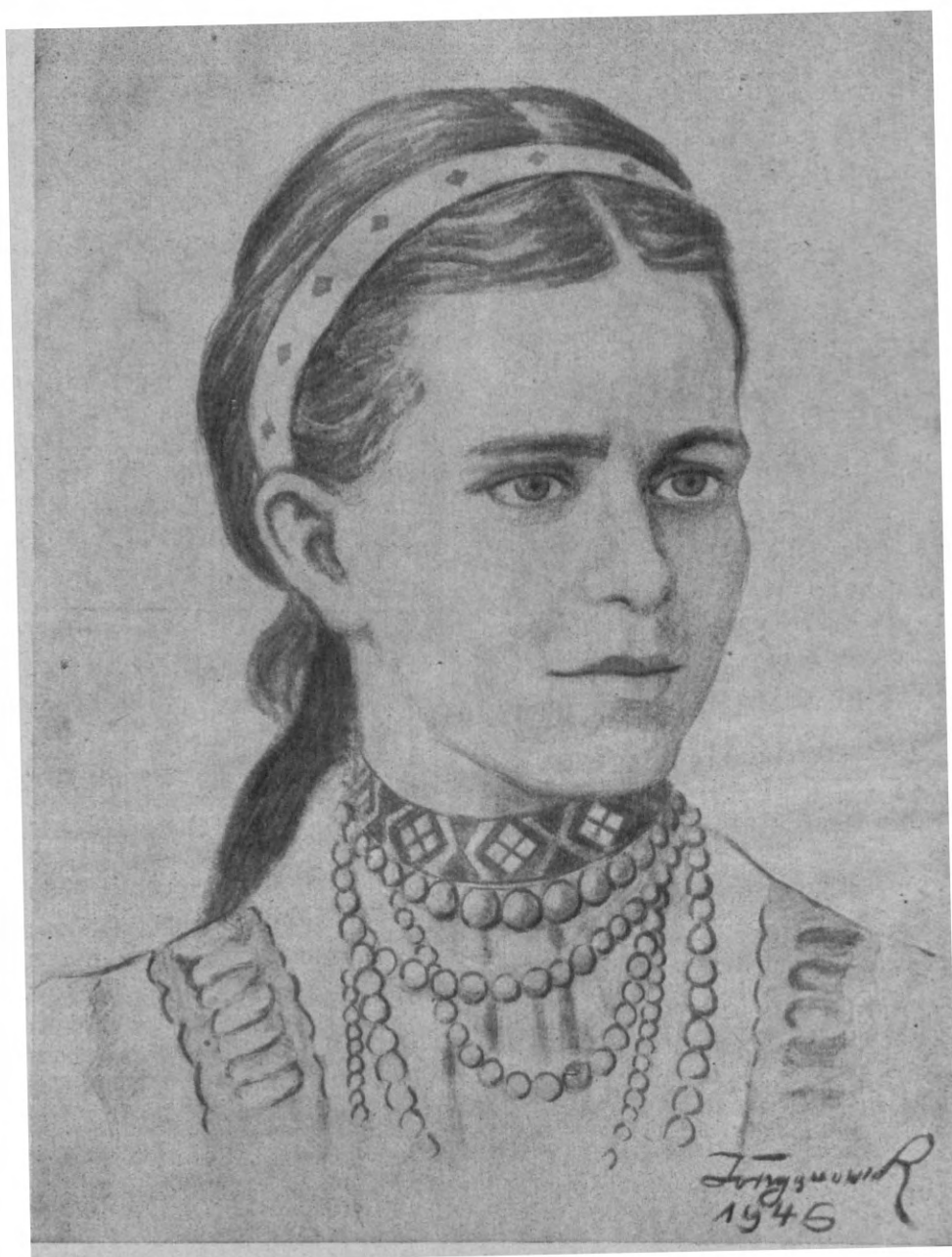
Полум'ям вічним на жах всім нащадкам
 Дантове пекло палає;
 ... Пекло страшніше горить в нашім краю, -
 Чом же в нас Данта немає?

По слідах українського Єремії - Тараса Шевченка - пішов український Данте - Леся Українка. Пішла з важким прокляттям посланництва: заговорити про красу, душу й пекло... Не знайшовши, як згадує в Д.Н.Віснику А.Ніковський, - постійного припливу вражень з ідейного життя та побуту української інтелігенції - вона заглиблюється в світ екзотики. Та екзотичність сюжетів Лесі Українки дарма пояснювати відсутністю поданих Ніковським атрибутів.

Коли над друкованим українським словом тяжіла караюча рука російського "вдіно-неделіства", то Юдеї часу Вавилонської неволі, перші християни, обложена Троя, всесвітній владар Рим, французькі революціонери XVIII віку, англійські пуритани XVII віку - це тільки страдальна Українка, це тільки її Полетики, Капністи й Орлики. Український Данте жаринками героїчної поезії й рожевими пелюстками любовної лірики вдоволитись не може. Творча наснага, прагнення твердого моноліту - породжує монолітну суцільність неперевершених драматичних творів. І так постають, як каже М.Зеров, "найбільші шедеври Лесі Українки": "Камінний господар", "Лісова пісня", "Ізольда білорука", "У пущі", "Руфін і Присцилла", "Адвокат Мартіян", "Оргія", що ставлять її в перші ради творців світового драматичного письменства.

Оспівування краси вірності своїм ідеалам, оновленість світовідчуття й його оригінальне розуміння, безкомпромісна боротьба з накинутими непримиреними силами формами - ось дзвінки струни, яскраві нотки безсмертних пісень великого українського драматурга. Ось ядро його безконкурентної сили і значення. Леся Українка зобразила красу, душу й пекло. Вона показала "філософію життя" й його розуміння так рельєфно і так містецьки, як ніхто перед нею.

В своєму блискучому есеї "З нотатника в міждіб'я", обговорюючи між іншими проблему великих імен у нашій літературі, Юрій Косач зовсім справедливо зазначив, що заступають її тільки три імена: Автор "Слова о полку Ігоревім", Тарас Шевченко і Леся Українка...

В. РОСОВИЧ

До мого брата Миколи

- ... Так! Так! Ви говорите: Суд!.. Знав я колись одного молодця, що під слідством був чотири місяці і залишився дуже невдоволений, коли питання було вирішене і підозрення з нього зняте.

Пам'ятаю, як він розводив "туруси на колесах" про недосконалість сучасного судоправства і все лявся, що в нас робиться все надто повільно: слідство, допит, очна ставка, експертиза...

- У нас, коли людина навіть і невинна, так її до сухот доведе не сама провина, а процес її з'ясування і встановлення хочби вона призналася відразу... Ні, ускладнилися людські взаємовідносини всякими "кодексами". Колись краще було: винен - голова з плечей, невинен - честь тобі і повага.

Та це не тільки колись бували такі швидкі суди. Є ще і тепер такі благословенні місця на землі, де судоправство провадиться зі швидкістю, так би мовити, "кур'єрського потягу", тільки добра від тієї швидкості зовсім не так багато... Якщо хочете, то розповім вам про один такий суд без всіляких юридичних тонкощів, зведення законів і проклятих кодексів...

Не думайте, що справа відбувалася десь у хащах екваторіальної Африки, або в іншому забутому Богом, куточку... Ні, ні! Суди, що відбуваються зі швидкістю "кур'єрського потягу" - відбуваються там, де цих кур'єрських потягів - скільки ви собі хочете. І не тільки потягів, а й інших, вибачте за слово, "досягнень цивілізації" і найкращих конституцій.

Коли я, журналіст за фахом, їхав закордон, то мушу признатися, ніяк не міг я кинути думку про всяку романтику, що і в наші дні полонить нашу уяву.

Зійшовши, отже, на суходіл з "Олімпії", пароплава на 40.000 тон, з басейнами до плавання, тенісними кортами і скульптурними оздобами в театральній залі, що вмщувала 1000 глядачів - і проїхавши зі швидкістю 120 кілометрів на годину кількома залізницями - я опинився на території, що має поетичну і романтичну назву "Ель-пасо-матогросо".

Моїм завданням було ознайомитись з рільництвом на місцевих фермах, щоб потім висвітлити їх в журналі, що командировав мене в цю дорогу.

Ви ґрунтовно помиляєтесь, якщо гадаєте, що там їздять лише зі швидкістю 120 кілометрів на годину!.. Ні. Там інколи доводиться їздити і по 5-6 кілометрів неможливими хургонами, неможливими шляхами, в неможливих обставинах... На таких хургонах у нас давно вже молоко по містах не розвозять. При цьому, зважте, такою глухоманню, такими труднощами і такими шляхами, які значно менше нагадують справжні дороги, ніж стародавні римські екзерціції. Є там, звичайна річ, і чудові гудроновані шосе, де машини рушаються по 5-6 і 10 поруч, але це не в тих місцевостях, куди мене чорт затагли.

Під час моїх подорожей з ферми на ферму такими, з вашого дозволу, шляхами, від стовпа до стовпа, на яких можна було з трудом денеде розібрати напівстерті написи з назвами виселків

і хуторців, незвичними для європейського вуха, мій шарабан, мелянхолійно хруснувши на бугрі - безнадійно зламався. Мені довелося залишити його разом з візником і почалася піхтурою до найближчого виселку, що звався "Діла Твої Господи". Був він розташований, не дивлячись на те, що був найближчий - на відстані 25 кілометрів від місця моєї аварії.

Я невимовно зрадів, коли раптом на дорозі з'явився якийсь тип, з пиком, так ясно обсиpany прищавками, що, коли ви дивились на неї, то мали враження, що ясною, немісячною ніччю - дивитесь на зоряне небо. Тип їхав верхи і вів на поводі другу, зовсім непогану, конячку. Я вирішив, що він дозволить мені скористуватись з неї, бо їхав у потрібному і мені напрямку. Але він відразу загав, що людина він ділова, часу має обмаль, щоб плутатись з усякими підозрілими драбугами. Але за підходящу ціну, можливо, міг би відступити мені конячкy...

За кілька хвилин тип став власником деякої кількості моїх грошей, а я лкапини.

Прищавкуватий блискавично зник з моїх очей, звернувши кудись у бік, а я, надзвичайно задоволений, що так обернулася вся ця ідіотська історія - їхав у напрямку виселка.

Саме в ту хвилину, коли я виїхав, так би мовити, "на траверс" невеличкого лісочку, якого узліссям йшла дорога, із нього виїхали штук із десять якихось молодців, самого відвертого бандитського вигляду. Один із них, бородатий здоровило, наставивши на мене здорового обріза - хрипким голосом заревів:

- Руки вгору, бо тебе відразу до святого Петра в гостину відправля!..

Мені не залишилось ніщо інше, як підняти руки. Два інші мої співрозмовники відразу ж почали вимагати, щоб я опустив їх вниз, і вони виправно зв'язали їх мені за спиною.

- Чого, власне, вам від мене треба? Що ви хочете зі мною робити? - поцікавився я. Треба сказати, що я почував себе порівняючи спокійно, бо моя готівка, особливо після того, як я придбав конячку, не дуже відтягала мені кишеню.

Якийсь високий на зріст, з рубцем на всьому щокy, відповів:

- Підвести до підкової деревини і підтягти на мотузці!..

- Тут є досить підкових дерев!.. - кинув багатозначно якийсь малий, з пиком, що нагадувала тхора.

- Ми приставимо його до міста! /Мабуть він мав на увазі виселок "Діла Твої Господи"/. Поїхали. Не треба примушувати джентльмена довго чекати! - сказав третій.

- Але врешті, що ж я зробив?.. - поцікавився я дорогою.

- Що? Ви придбали квитка на виставу "Довічне рабство" - сказав хтось з них. Якщо маєте бажання передати щось вашим родичам, то скажіть. Ми перешлемо все, і гроші і інше. Чин-чином, ми не злодії. Крім того можемо навіть передати записку, в якій висвітлимо справу так, що ви згинули випадково... Навіщо збуджувати почуття людей... Правда, хлоп'ята?..

- Але завіщо ви хочете мене вбити? - вже починаючи непокоїтись - запитав я.

- Ми завжди робимо так із крадізниками!

- Але, заради Господа!.. Я не крадіжник!.. Я нічого не вкрав! майже закричав я.

- Ви їдете краденою конячкою; а цього досить!..

На цьому розмова уірвалася. Ми швидко поїхали і незабаром опинились серед розкиданих у безладді дерев'яних домів. Серед них

великий будинок, без суміву-шинок. Мої конвоїри зняли страшенний галас і свист і невдовзі на невеличкий ганок висипав натовп людей.

Серед них особлива була постать високого стачого з сивим довгим волоссям і такою ж бородою. Всі звали його командиром і в відношенні до нього виявляли повагу.

Чин командира не справив на мене жадного враження. Я знав, що тут стільки ж "командирів", скільки в Китаї "капітанів", де́бто майже другий зустрічний чоловічої статі буває командиром. Проте енергійне й розумне його обличчя мені подобалося.

- Шкода, шкода!.. - промовив він, коли вислухав пояснення.

- Ми зловили цього зволючугу в трьох милях звідси, - сказав хлопець з обличчям, що нагадувало морду тхора.

- От штука! - вигукнув командир. Мабуть це сміливий парубок! Петя, піднеси йому для нервів склянку жгучки, а мені дайте нову мотузку.

Мені дали склянку якоїсь отрути. Я випив її відразу і віддих мені забило. Тимчасом один з хлопців, прив'язав мотузку до товстої гілки великого дерева, і не дивлячись на "жгучку", кров зупинилась в мене в жилах.

- Невже ви хочете вбити людину навіть не вислухавши її?.. - промири́в я, відчувачи, що язик мені погано підкоряється.

У цю хвилину вийшла людина, в якій був поламаний ніс. Здається його називали "Поламаний Ї́гор". Він меланхолійно спльнув і сказав:

- Слідства не було, командире!

Кілька хлопців подивились на нього, роззявивши роти і разом випустили звук, схожий на "Ги-Ги", ніби Поламаний Ї́гор сказав щось незвичайно смішне.

- На біса слідство! - сказав командир.

Людина з мордою тхора обізвалась:

- Так, на біса! Його спіймали з коняком!..

- За законом слідство має бути! - заперечив Поламаний Ї́гор. Коли є закон, то треба його виконувати.

- Хай зі слідствами плутається по тій бік межі! - обізвався "тхір". У нас, хвалити Бога, живуть порядні люди без слідств і законів. Справа виглядає просто: оце коняка Максима Осики, це злодуга, а оце мотузка!.. Що тут простіше?..

- Може воно і просте - пробубонів Ї́гор, - але у нас є закон і треба цей закон виконувати.

При цьому Ї́гор ввічливо вклонився командирові.

- Здається, ти правий, хлопче. Зробимо слідство - вирішив командир. - Я проте сподіваюся, що цей парубі́йко не схо́че затягати справи і одразу від широкого серця признається. Тоді і ти, Ї́горе, заткнешся зі своїм клятим законом.

- Певна річ - відмовив той, але мені здається, що він не признається!..

- Я не винен! - сказав я. - Я купив цього коня... Я не знав, що він є крадений... Я...

- Гей ви, там - загорлав командир. Киньте вовтузитися із мотузкою і йдіть сюди. Тут іде слідство.

- Навіщо це? - обізвалося невдоволено кілька голосів.

- На те, щоб виконувати закон і поруч з тим зробити насолоду нашому законникові.

Натовп зійшовся в коло і голова сів напроти мене на поламаному стільці.

- Починай ти, Максиме! Це твоя коняка?

- Хай мене назвуть найостаннішим брехуном, коли я скажу ні! - виступаючи наперед відповіла людина, скоріше подібна до мокрої курки.

- Так!.. Тепер вам відомо, що цього джентлмена спіймано на коні Максима Осики. Нема сумнівів? Тому, що сумнівів не було, командир звернувся до мене: - Хто ви і звідкіль і як потрапила до вас оця коняка?

- Моє ім'я Вітя - відповів я, перекручуючи своє ім'я на тутешній взірць. Я, власне, українець, але живу і працю в Німеччині, в Мюнхені. Професія моя - журналіст, Я...

- Прошу вважати, що від вас ніхто не вимагає, щоб ви компромітували себе, сповіщаючи про себе всякі паскудства! - перебив мене командир. - Облиште вашу професію.

- Я всього кілька днів, як приїхав до вашої країни із завданням написати в журналі про сільсько-господарські роботи у вас...

- Ясно, що шпигун! - зробив хтось ширше резюме.

... Сьогодні ранком, по дорозі сюди, мій тарантас зламався і я пішов пішки. Приблизно за годину я зустрів напів-білого, напів-чорного...

- Ага! - завважив командир - конокрада?

- Я тут недавно.. Я докладно розповів, як все це сталося.

- Гм... - розважливо гмикнув командир. - Може хто хоче підтримати обвинувачення?

- Все це тільки слова - виступив один, перед тим пошумувавши із товаришами. А де ж докази?.. Його захопили на краденні коняці і ми завжди не витрачаючи часу на зайві балачки, розправлялися з такими молодиками. Це розумно, а коли закон суперечить здоровому розумові - під три чорти такий закон!..

Інші хором підтримали промовця.

- Хто хоче бути за оборонця?

- Я! - сказав Поламаній Єгор. Мені треба поставити пару питань. Коли у тебе вкрадено коняку, Максиме?

- Я чув її голос перед світанням. Тоді, мабуть, її і звів цей клятий еволючуга.

- Тепер - звернувся Єгор до мене - де ви були сьогодні вранці?...

- Вишліть когось до виселка "Парк Какаду", хай перевірить, вигукнув я. Власник готелю ствердить вам, що я ночував у нього і...

- Стоп! Стривай, хлопче!.. Це вже занадто. На переїзд туди й назад треба 10 годин. Ми не можемо так затягати і найзаконніше правосуддя. Справу з'ясовано, хлоп'ята!

- Тоді навіщо ж судити мене, коли не даєте мені можливості здобути докази моєї невинності?

Командир рухом руки зупинив мене і дав слово Єгорові:

- Є у вас рахунок з готелем? Якісь папери, або листи?..

Я з захопленням згадав, що мені перед від'їздом передали кілька листів. Руками, що дрижали, я дістав їх і з полегшенням побачив, що на них стоїть поштовий штемпель. Єгор взяв їх і всім показав.

- Мені не треба говорити, що він не міг украсти коняку пізніше четвертої години та повернутись до "Парку Какади" о сьомій. Вам відомо, що пошта прибуває саме в цей час, і знов приїхати до нас.

- Гаразд! - сказав командир. - Коли якийнебудь балда ще не зрозумів цього, нехай повідомить мене... Я йому прочищу мозок. Зрозуміло?.. Я вирішив так: Цей писак винен в тому, що їхав краденою конякою і за це вже його можна повісити, але що він її не крад, його слід виправдати. Кукла, тягни сюди свою чортову отруту. Ви можете їсти й пити безкоштовно. Райком заплатить за все - продовжував

він, ввертачись до мене.

- Так, так! - сказав Поламаний Егор. Одначе я чекав від Вас дещо більше, командире! Ми перешкодили йому їхати в справах. Коняки тепер у нього немає. Мені здавалося, що ви запропонуєте йому овов шкапу. Хтось, наприклад, я, міг би провадити його до міста і приставити назад коняку.

- То я дам йому овов "Ластівку"! - погодився командир. Вона досить непогана для цього. Чорт бері! Ідьте!

Мені розв'язали ноги, дали їсти, пити й навіть курити. Все закінчилося добре й усі виявляли до мене симпатію. Коли ми виїздили, всі тиснули мені руку й тепло прощались зі мною.

Ми поїхали. Егор розсердженно мовчав, але моє серце вщерть виповнювала вдячність до цієї людини, і я все намагався завестися розмову. Та даремно. Егор уперто мовчав, глибоко замислюючись.

Під'їхавши до виселку, я зіскочив з сідла, а Егор вхопив повід моєї бістроногої "Ластівки" й прив'язав до поведу свого Дробишастого.

- Послухайте мої поради! - сказав він. Скоренько добрайтесь до станції й першим потягом їдьте геть. Пам'ятайте, що помилки такого ґатунку трапляються досить часто. Мені було б прикро, коли б повісили таку невинну, хрустальну людину, як ви!

Я не уявляв собі, що може мені знов загрожувати, коли суд мене виправдав, але я вже не розпитував тільки стиха сказав:

- Я щиро вам вдячний. Мене напевно зазудили б, коли б не ви і не ваше вперте переконання про мою невинність. Я тільки не розумію благородної причини вашого святого переконання.

Тут Егор вибухнув коротким горловим сміхом і, повернувши коней, кинув мені через плече:

- Во я сам укравцю коняку і тепер зведу ще й "Ластівку"!

Він оперезав коняку нагаєм і чкурнув. Я-ж, звазивши, що всі припишуть мені ще й крадіжку "Ластівки", вирішив, не гавчись, піти за його порадою. Я представою до вагону в теплий кут, а коли ввійшов з нього, перебрався на пароплав і щасливо доїхав сюди.

Мені хотілося скоріше повернути в ті старі, малі країни, де правосуддя не відбувається з такою блискавичною швидкістю...

От і кажіть, після цього, що сучасне судоправство занадто неперворотне і повільно відбувається.

Я таки волю старе, що відбувається думе, а думе відстало...

ГАЛИНА СОРОКА

ОКТАВИ

Гармонії вірша перелякні таємниці
Не думай розгадати по книгам мудреців!
Як будеш ти йти до берега Бистриці,
Уважно прислухайсь до співу коминів,

Уважно прислухайсь до гомону діброви -
В душі твоїй в одно і шум і спів зіллється.
В гармоніях віршів, в поезіях чудових
Октави весело й нестримано поллється.

ОЛЕКСА ІЗАРСЬКИЙ

Непереможений
непереможений

Кров відомого діяча Конвенту Боняра Роллана, що вів паризьку чернь на штурм бастилії, за що прований нем АпоСТОЛОМ СВОБОДИ, і кров картезіянців, послідовників Декарта і янсеністів, тече в жилах чільного репрезентанта французької духовості нашого часу - Романа Роллана.

У письменникові пробудився, приспаний біля домашнього вогнища вразкової родини Ролланів, родовий шал фанатиків революції і лет думки вчених в Порт Рояля, що давно вже не ширяв за межі звичайних інтересів провінційного нотаря.

Ще в передгімназійні роки, в своєму тихому бургундському містечкові Кламсі, в якому 29.січня 1866.р. народився майбутній письменник, в рідному будинкові над млявим каналом, Ромен Роллан пізнав чар музики Бетговена й магічну силу Шекспірового слова ... Маленький Ромен забирався на горище, де під сивим покривалом пилу спочивала бібліотека його діда, вручно всідався в старовинне крісло й розкривав "Galerie des Femmes de Shakespeare", або зачитувався його королівськими хроніками. А згодом в роки навчання в паризькому ліцеї Луї Великого й студій в "Ecole Normale", Ромен Роллан вивчає історію /у Габріеля Моно/ й географію, що полоняють його на ціле життя. З-за Райну приходять Ріхард Вагнер і Лев Толстой... Тоді зустрічають перші друзі. Доля хоче, щоб це були Поль Клодель, Андре Сваре, Шарль Пегі, - люди, що покличуть Францію крізь свій шлях... У студентські роки їх єднає велика любов до мистецтва і бентежить страшна книжка Толстого "Так що ж нам робити?" 1/. Ще до закінчення "Ecole Normale" в 1888 р., Роллан формує свої, під впливом Спінози сформульовані морально-філософські погляди в трактаті: "Credo quia verum". Далі - два щасливі роки в Італії. Вдень праця в палаці Фарнезе над документами часів Відродження, а ввечір - музика, море музики, і довгі тихі розмови з Мальвідом Майзенбург, подружжям Вагнера, Герцена Мадціні, Ніцше, на Via della Polveriera, або в їх спільній знайомій Лаури Мінгетті, одної з освічених жінок тодішнього Риму.

Дивувчись його "...інтенсивности інтересу до всього гарного й поетичного" 2/, М. Майзенбург крпала Ролланів, за виразом Ст. Цвайга, "ідеалізм без певного ідеалу" 3/, характернішою рисою якого є та обставина, що "мета є йому завжди лише приводом" 3/.

Відкликаний до Парижа, щоб перебрати катедру історії музики в "Ecole Normale", а в 1903 р. також в Сорбонні, Р.Роллан привозить з Італії не лише матеріали до своїх фахових праць "Історія європейської опери перед Лілли й Скарлатті", або "Музики наших

1/ З приводу неї зав'язалось листування Р.Роллана з Толстим/1887/.
2/ М.Майзенбург "Вечер идеалистки" в рос.пер., вид."Академія".
3/ St.Zweig: "Romain Rolland" Lit.Anstalt.1925,

днів", а й плани циклів драм, породжених новим переживанням Шекспіра в виконанні Ернесто Россі. Тут на нього чекають студентські аудиторії й 15-річна, мало кому помітна, праця в малопоширеному журналі Ш.Пері "Cahiers de la quinzaine", де вперше бачить світ "Жан Крістоф" і низка інших робіт ще нікому не цікавого письменника.

Лише короткі місяці після повернення до батьківщини Роллана полонить світське життя, одним з паризьких центрів якого був дім письменникового тестя, археолога Мішеля Блеала, але швидко він прощається зі "світом" і родиною.

Лишилося невелике мешкання на бульварі Монпарнас, напівзабарикадовані книгами вікна в Люксембурвський парк, фортеп'яно...

Так лине час... У 1916 р., в Швейцарії, видається перша бібліографія Ромена Роллана, пера Зайпеля. Після "Ярмарки на площі" - за кордоном починають цікавитися "Жаном Крістофом", і вкортці за нього сорокасьомилітньому письменникові надається премія Французької Академії. Роллан на порозі європейської слави...

Але зривається гураган страшенної зненависти між народами і роздухує пожежа 1914 року. Грубим солдатським чоботом життя топче його високі ідеї братерства європейських народів, друзі й однодумці залишають його дім, поспішають до шанців, до зброї...

Ромен Роллан зростає в понурих днях після болючої поразки Франції в 1871 р. і разом з повітрям вдихав страх перед війною. Уже спочатку 90-их років, після написання своїх перших драм /"Орсіно", "Емпедокл" і ін./, задумує "Трагедії віри" /"Св.Лрі" 1894, "Аерт 1895 / і "Театр революції". Він почуває себе, висловлюючись словами Лямартина "співгромадянином всіх душ, що думають". Так близькі йому слова одного з маніфестів Національного Конвенту 1793 р.: "Коли ви стали переможцями, то в цьому винні тирані. Народи обіймають один одного, соромляться свого довгого безумства і наважди гасять смолоски війни".

Роллан апелює до народу. Сподівається підняти маси до усвідомлення своєї формотворчої ролі в історії людства...

Література й театр видаються письменникові наймогутнішою зброєю в його боротьбі. Він береться за творення народного театру /маніфест 1900 р. "Le Theatre du peuple"/, театру, що показав би народові героїчне минуле, розвиток великих ідей, що відірвав би його від буденних і мілких родинних "конфліктів". Так народжується Ролланів "Театр революції" - історія Великої Французької Революції від першого зриву народної бурі "14.липня", перемоги і разом з тим мсральної поразки в "Дантоні", до спаду революційної хвилі в "Робесп'єрі", "Тріумфові розуму" й "Вовках".

Завдяки незвичності побудови п'єс: розрахункові на успіх, власне ідеї, - бо персонажі були лише їх рупорами, переобтяженні масовими сценами, а може й завдяки самій природі задуму, намагання і ласку в а т и толстовські погляди на театральне мистецтво, драми Роллана користувалися лише незначним успіхом глядача і бльше читались, як і їх до певної міри прототип "Філософічні драми" Е.Ренана.

Розчарований наслідками аналізу широких народних рухів і їх проводирями, Роллан шукає героїзму в страданні вибраних. Ціле життяписи страдників, героїв, що "були великі своїм серцем". Його вибір падає на мистця серед мистців і героя серед героїв - Бетговена /1903/, людину, девізом якої були три прекрасні слова: *Dirge Leiden Freude* /Через страдання радість/, долі Мікель Анджело /1905/, якого єдиною радістю була його медянохолія, і Льва Толстого /1911/, що так широко віддався вигаданим собою мукам.

З 1897 р. починається п'ятнадцятилітня праця над "Жаном Кріс-

тофом", твором, що став біблією для цілих поколінь гуманістів, що назвали свою батьківщиною - Європу і настількию книгою для тисячів безіменних ідеалістів, що рвалися собор офірувати високий меті, що разом з Крістофом прагнули "життя півнати і все з його любити".

Присвячений "вільним душам всіх народів, що страждають, борються і мусять перемогти", роман, початий у Швейцарії і писаний частково в Цюриху, Парижі, Італії й Англії, кличе до героїзму в боротьбі за внутрішню свободу особистості, зокрема з митця. Це основний зміст твору, сповненого прозорих символів, твору, що замикає коло визначніших досягнень французької літератури від "Людської комедії" Бальзака до "Сучасної історії" А.Франса.

Різкий критиці мистецтва, а до певної міри й соціальних відносин в цих країнах, цілого складу життя, протиставляється свята для Роллана ідея братерства народів, віра в щасливе спільне майбутнє нашого континенту. Дружба Крістофа з Олів'є і грацією,

що ввібрала в себе кращі риси італійського національного характеру й культури, символізує заповідану єдність трьох великих націй серця зах. Європи. Мов передчуваючи жакний 1914 рік, Роллан звертається до друзів і до ворогів в одній з книг "Жана Крістофа" п.н. "Новий день" зі словами: "Не дивлячись на брехні й зненависті, ми не повинні роз'єднатись".

В той час світогляд Роллана, зокрема його пацифістичне наставлення, був цілком вироблений. Війна лише укріпила його в його вірі, в страхів за долю людської культури.

Безперечно, що Роллан разом з В.Гюґо міг би сказати: "Ні як поет, ні як громадянин Франції я не хочу втратити ґрунт під ногами" ^{1/}, але разом з тим для Роллана Франція не була синонімом людства чи цивілізації". Він швидше зрозумів би слова В.Гюґо в листі до одного зі своїх італійських видавців: "Чим старшим я стаю, тим більш спрощуюсь і перетворююсь на патріота людства".

В жовтні 1912 р. появилось закінчення "Жана Крістофа". Критичні заваги преси про буцім то невиробленість стилю, місцями надто публіцистичну маніру й зайвий патос лише підкреслили значимість, силу переконання великого ідеаліста і його визначнішого роману.

Літо 1913 р. Роллан проводить у Швейцарії, щоб, по закінченні багатолітньої праці, відпочити над легко писаною книгою про бургундського мистця Кола Брнньона.

Світова війна відрізала Ролланові шлях на батьківщину // в серпні 1914 р. він відпочивав у Швейцарії//, а активно пацифістичне наставлення автора "Жана Крістофа", що викликало проти нього зливу зненависти по обох боках фронту, зробило його життя як в "скляному будинкові", Як це нотує він в своїм щоденнику.

Але іншого сприйняття війни Ролланом не було. Глибоко ворожого здається йому думка Флобера, висловлена під час прусько-австрійської війни 1866 р.: "Ми є мистці, а мистецтво - наша батьківщина. Геть з тими, хто має іншу". Навпаки, він вважає, що мистець не має права сторонитися, доки він може допомогти іншим. - Письменник береться до праці. Старається об'єднати в один анти-мілітаристичний фронт чільних представників духовності європейських народів. Уже в серпні 1914 р. він звертається з листом до Г. Гауптмана, в якому характеризує війну як наслідок глупоти і немочі народів, і запитує його про його думку. Такі ж пишуть-

1/ V. Hugo: De ma vie.

ся листи Е.Вергарнові, поетові "Дня й світла".

"Війна є війна" - відповідає німець : "...Не могу бути справедливим, бо палав від суму і гніву... Я стою не осторонь полум'я, - закидав Ролланові бельгієць, - а серед жару, терпів і плачу..."

Одинока можливість це статті, в яких Роллан кличе народи захищати не лише свої кордони, але також свій розум; друковані в "Женевській газеті" і зібрані потім в окремих книгах.

Непереможний оптиміст, сповнений віри в людський розум, глибоко переконаний, що в війні немає переможців, а є лише переможені, Роллан знову /1919 р/ звертається до інтелігенції світу в "Маніфестом про свободу духа", вступає до організованої Анрі Барбюсом інтернаціональної групи письменників "Клярте", щоб в 1923 році порвати з нею, коли вона визнає п р а в о н а с и л л я за масами народу... Того народу, до якого він апелював в своєму "Театрі революції..."

Війні ж присвячує він і свої нові твори: сатиричну п'єсу "Діалог", дещо сентиментальну й повну людяності повість "Пер і Лас" і автобіографічний роман "Клерамбо".

В 20-их же роках Роллан пише свій останній чотиритомовий роман "Зачарована душа". Це боротьба людини, на цей раз жінки, духової сестри Жана Крістофа, за слов свободу проти пануючої моралі, проти безглуздя війни.

Виринає тут також фатальне для Роллана питання про революцію, конкретніше - революцію російську.

Справжній нащадок зирондистів, Роллан, вітає, а навіть захоплюється такий привабливий і романтичний здалека перербурзький Лютенз. Не лише герої "Зачарованої душі", Анетт і її родина, але й сам письменник стає в ряди оборонців червоної Росії, пише просовєтську книгу "На захист нового світу", відвідує Сове́тський Союз - і в протилежність Андре Мадові чи Панаїтові Істрати - повертається з гостей очарований усмішками "єдиної пролетарської країни".

Потрібний був 1939 рік.

Потрібний був рік Прибалтики й Фінляндії, щоб захитати його довір'я. І цей рік отворив очі великому й непереможному ідеалістові.

ЗОЯ НЕРИДАЙ

У КОЖНУ ТИХУ НІЧ ...

Вам з неба сонця спів усе всміхатись буде,
І дальні береги ввижатимуться в сні,
І ні Пилатів суд, ні гріш кривавий Іди -
Не спинить Ваших діл, народжених в огні!

Хоч світ забуде все, та вас любов не кине,
Ота, що вас веде й єднала в боротьбі...
У кожному тиху ніч - до вас думками ліну
І кличу і молю: кріпиться і любить!

- - -

ПРОФ. П. КОВАЛІВ

Вирокта і розвиток

Літературні мови

Літературна мова твориться не відразу, а поступово разом з творенням нації, бо й нація стає нацією тільки тоді, коли вона має свою власну літературну мову. В основу літературної мови лягає якийсь діалект більш розвиненої в культурно-громадській відношенні території. Піднявшись до ролі офіційної і спільної мови, цей діалект рідко залишається таким самим, яким був раніше. До нього потрапляють елементи з інших діалектів, і він чимраз більше ускладнюється, зберігаючи разом з тим і свої первісні риси. З другого боку, цей обраний на літературну мову діалект і сам поступово накидається всій національній території, тобто стає загальним, не перешкоджаючи, однак, існувати всім іншим діалектам. Навпаки всі інші діалекти надалі залишаються тим корінням, що через нього проходять соки живлення й дальшого розвитку літературної мови. Таким чином, всі інші діалекти ще міцніше зв'язуються між собою через посередність старшого свого обранця, що ліг в основу літературної мови.

Так розвинулися за таким принципом мови: італійська - з тосканського діалекта Данте, Боккаччо, Петрарки та ін.; англійська - з лондонського діалекта, еспанська - з кастильського діалекта, французька - з діалекта Іль-де-Франса, німецька - з горішньо-німецького діалекта, російська - з московського діалекта, українська - з південно-східного діалекта. Таку картину виникнення літературних мов можна спостерігати в усі часи в усіх народів, що дійшли певного ступня цивілізації. У греків була своя „койне“ /спільна мова/, що зв'язана була з діалектами античним і іонічним при співіснуванні місцевих діалектів. Навіть у давній Вавилонії вчені встановлюють наявність офіційної мови з обласними діалектами. 1/

В творенні літературної мови не обходилося і без стороннього впливу якоїсь іншої мовної системи, старшої віком, якою була, наприклад, латинська мова, що під її впливом формувалась італійська мова і німецька мова, мавши першим своїм осідком саксонські канцелярії; а також староболгарська мова, що під її впливом формувалась староукраїнська літературна мова і російська літературна мова. 2/

Розвиваються літературні мови за певними внутрішніми законами. Тут повинна бути, як каже В. Науменко, „академічна свобода, бо саме до цієї галузі найбільше може стосуватися вираз: „сіце есть діло рук чоловічеських - погибнет“. 3/ Докладні

1/ Ф.Де-Соссюр. Курс общей лингвистики; 177, 178.

2/ И.Бодуен-де-Куртене. Язык и языки. Энциклопедический словарь. Спб. 1904, т. X I, стр. 541-542.

3/ В.Науменко. Книжная речь у малороссов и русинов. Киевская старина, 1896, т. XVII, стр. 142.

спостереження над розвитком якогось діалекта в літературну мову показують, що він, ставши на шлях літературного розвитку, починає зараз же, як літературна мова, в різних напрямках і на свій лад розвиватися, підпадаючи більше, ніж інший говір, іншомовним впливам, в більшу, ніж звичайні говори, залежність від писаної літератури. Писане слово має своєрідну силу, витворюючи певні звички, певні правила для письмової мови. Написане раз кимнебудь, воно передається іншим, заводиться в літературну мову, дарма, що воно своєю формою і своїм сполученням з іншими словами відрізняється від того говору /діалекта/, що ліг в основу літературної мови. Через те буває так, що літературна мова стає більш подібна до якогось іншого говору, ніж до первісного, що в нього вона взяла свій початок. Таке спостереження зроблено над шведською літературною мовою. 1/

Спостереження, зроблені над літературною німецькою мовою в Чорноморських колоніях, вказують, що літературна мова в своєму розвитку підпадає під вплив місцевих діалектів, набуваючи від них місцевого забарвлення /*Mundartlich gefärbte Umgangssprache*/. З другого боку, діалекти теж в певній мірі зазнають впливу від літературних норм, як про це свідчить доля швабських говорів в Чорноморських німецьких колоніях. В розвитку швабських говорів поступово відпадають первісні діалектні ознаки. 2/

Іноді в своєму розвитку літературна мова приймає слова й звороти, що існують тільки в говорах. В таких випадках говорять про провінціалізм в літературній мові. Це триває доти, доки вони через узагальнене вживання не сплинуться з літературною мовою. Забарвлення літературної мови провінціалізмами може позначатися й на мові якогось окремого письменника, тоді й про його мову говорять як про діалектно забарвлену мову. 3/

Літературна мова може розвиватися й забарвлюватися не в о т в о р а м и /неологізмами/, що їх витворюють самі письменники, як наприклад: розуміння, вплив, враження, нахил та ін. Коли такі слова, утворені цілком у згоді з законами масової мови, коли вони не відбігають від тих законів, тоді вони йдуть разом з народними словами і збагачують мову. 4/

Нарешті, велику роль відіграє в розвитку літературної мови так звана г р а м а т и ч н а н о р м а л і з а ц і я, що спирається на письмову форму слова. В історії літературних мов не раз визначалася роль граматиків-нормалізаторів, як наприклад, боротьба Тредьяковського і Ломоносова, шилковців і карамзиністів в історії російської літературної мови; сутичка Готшеда і швайцарців в Німеччині

1/ Акад. Смаль-Стоцький. Українська літературна мова. Україна, 1928, кн. 4, стр. 5.

2/ В. Жирмунський. Проблемы колониальной диалектологии. Язык и литература. Ленгр. 1929, III. 188.

3/ Акад. Смаль-Стоцький. Опр. с. 4.

4/ М. Сулима. З історії української мови. Харків, 1927, стр. 21-22.

та ін. В виборі тих чи інших конкуруючих граматичних форм граматик-нормалізатор може керуватись "чуттям" або теоретичними міркуваннями. 1/

Тепер спинимось окремо на творенні й розвитку деяких європейських літературних мов, а серед них і української літературної мови.

1. В основу творення німецької літературної мови покладено письмовий, книжний характер мовної нормалізації з збереженням деяких значніших відмінностей в усній мові, навіть в розмовній мові освічених верств. В основі розвитку німецької літературної мови лежить не розмовна мова якогось великого економічного, політичного й культурного центру, нормалізована з допомогою письменності, а письмова мова міських і князівських канцелярій з горнішно-німецькою діалектною основою. "Наша рідна мова, - пише Вільгельм Бравне, - має свою основу не в вимовленні, а в написанні слові / nicht im gesprochenen Worte, sondern im geschriebenen / за своїм походженням - це письмова мова, яка амагається передати в вимові графічні позначення слів, як вони історично склалися в орфографії." 2/

Таким чином, розвиток усної мови знаходиться в такому стосунку до розвитку письмової мови, що "говорити треба так, як пишем", а не навпаки, і в зв'язку з цим виправляти особливості місцевої вимови відповідно до прийнятої письмової норми.

Чим пояснюється цей факт, чому саме з письмової мови розпочато таку велику національну справу, як формування літературної мови? Чому залишено на другім місці такий важливий чинник у формуванні й розвитку національної літературної мови, як жива мова народу?

Пояснюється це не примхою учених і борців за національну єдність народу, а економічною і політичною децентралізацією Німеччини, відсутністю єдиного центру країни, що взяв би на себе загальний провід національно-культурного будівництва. В зв'язку з цим потрібне було до певної міри штучне втручання, щоб спрямувати процес розвитку національної культури, національної мови в єдине річище розвитку національного життя країни. І треба сказати, що навіть в галузі письмової мови не легко було відразу стати на ґрунт єдиної норми. Ще навіть до початку XVI століття Німеччина не перемогла остаточно мовної роздрібненості; ще існували різні типи письмової мови: середньо-німецький, горнішно-німецький, дольнішно-німецький тощо. Тільки в XVII столітті цілком завершується формування писаних норм німецької літературної мови, її орфографії і граматики. А розмовна мова освічених верств ще й досі цілком не уніфікована і в галузі лексики виявляє значні географічні відмінності. 3/

Зразком спільної вимови німецькі вчені вважали сценічну вимову / Bühnenaussprache /. Ця сценічна вимова, на думку Павля, 4/ може бути в серйозній драматичній грі, бо вона мусить

1/ В.Жирмунський. Национальный язык и социальные диалекты. Ленингр. 1936. стр. 11-12.

2/ W.Braune. Über die Einigung der deutschen Aussprache. Heidelberg, 1904, стр. 12.

3/ В.Жирмунський. Национальный язык... 240, 257.

4/ H.Paul. Prinzipien der Sprachgeschichte. Halle, 1880. стр. 269.

ухилитися від усяких місцевих мовних форм, щоб бути зрозумілою широкому масам слухачів і ще й справляти естетичне враження. Норми сценічної вимови встановлені були ще в 1898 році комісією, що складалася з філологів-германістів і зі сценічних діячів, знайомих з практикою кращих драматичних театрів Німеччини. 1/ Цього вимагала загальна німецька державна політика, спрямована на об'єднання Німеччини, що була тоді розділена на окремі князівства.

В областях німецької колонізації Чорноморських колоній, що утворюють територіальну єдність, поступово розвивається "загальна мова" /*Gemeinsprache* /, яка витісняє місцеві говори. Граматичну основу такої "загальної мови" звичайно утворюють ознаки, спільні для всіх говорів франкського типу. 2/

2. Англійська літературна мова розвинулася з лондонського діалекта. Мова столиці поступово губила локальну визначеність, ставала дедалі англійською мовою всієї Англії /*English of England*/. Це було цілком природно, з огляду на велике зростання міста, яке дійсно ставало столицею всієї країни, центром двору і торгівлі, містом зустрічей парламенту. З усіх округ суди зіїжджалися дворяни і купці, захоплюючись різними розвагами та перспективами наживи. Таким чином, "стандартна" англійська мова /*Standart English* / розвивається засамперед у Лондоні. Але англійський "стандарт" не є місцевий лондонський говор /*local London speech*/. Цей останній починає відчуватися все більше й більше як діалект, тобто здобуває таке ж забарвлення, як якінебудь місцеві діалекти Сомерсетського чи Лінкольнського графств. Есперсен вказує, що змішаний за своїм походженням лондонський стандарт є, в протилежність до місцевого говору, соціальною нормою, тобто класовим діалектом /*class dialect*/. 3/

Розвиток англійської літературної мови в Америці цікавий знов з іншого боку. Перші англійські емігранти принесли з собою до Америки всі свої різноманітні говори. Але на нових місцях не змогли ці говори втриматися в своїй чистоті, бо там вони перемішались і стали вирівнюватися, наближатися, до мови письменних людей. Так стала творитися там спільна мова, англійська мова, про яку кажуть, що в Америці не так добре по-англійськи говорять, але й не так погано, як в Англії. Безперервний приплив свіжих емігрантів в Англії, новий приплив духової культури спричинилися до того, що англійська мова в Америці не розбилася на діалекти. А проте, й тут витворилося вже досить "американізмів", витворився свій спосіб вимови /протяжний і через нос/, що вражає вухо англійців. Разом із тим помітні вже зародки і діалектів. 4/ Треба сподіватися, що в майбутньому витвориться нова американська нація, з окремою, відмінною від англійської мови національною мовою, що своїм літературним фо-

1/ Th. Siebs, Deutsche Bühnenaussprache, 1898.

2/ В. Аирмунський. Проблемы колониальной диалектологии. Язык и литература, Ленгр., 1929, III, 207.

3/ O. Jespersen. Mankind, Nation, Individual, from a linguistic point of view. Oslo, 1925, стр. 68.

4/ Акад. С. Смаль-Стоцький. Українська літературна мова. Україна, 1928, кн. 4.

кубом матиме вироблену койне з англійських говорів. А нові американські діалекти, що на їх основі розвиватиметься американська літературна мова, будуть новими діалектами, відмінними від діалектів англійських.

3. Германці, що завоювали і поділили між собою римські провінції, створили нові межі. Всі сучасні романські діалекти Франції, Іспанії та Італії, як відзначив Шухард, 1/ зв'язані безперервними переходами, що об'єднують французькі говори з північно-італійськими і провансальськими, провансальські з каталонськими та іспанськими і т.д. На фоні одних діалектних переходів і відокремлюються нові національні мови - французька, італійська та іспанська.

4. В Швейцарії, як відомо, національними мовами є мови - німецька, французька та італійська. А проте й тут уже поволі виробляються своєрідні літературні мови, що при дальшому тісному співжитті націй в єдиній державі перетворюються в койне швейцарської мови, як мови нової швейцарської нації, що якостю своєї духовної культури відрізняється від націй, що лежать в основі її формування. Отже, цілком натуральним є той факт, коли, наприклад, швейцарський німець зве себе не німцем, а швайцарцем. Підготовчий процес до створення такої мови уже відбувається. Німецький учений Павль у своїй праці "Prinzipien der Sprachgeschichte" / Halle, 1898, стр.390/ констатує, що в найбільш освічених колах Базеля, Берна і Цюриха розмовляють природною мовою, звичною кожному з дитинства, якщо не доводиться зважати на присутність чужих людей, і навіть в офіційних установах не вважають за незручне виголошувати промови на швайцарсько-німецькому діалекті.

5. Датська мова до X. століття була спільною для всіх трьох північних скандинавських народів під назвою *Dansk Tunge*. Коло 1000. року виділилось три галузі, серед них одна лягла в основу датської мови. Згодом датська мова під сильним впливом латинської і особливо доліннью-саксонської мови дедалі більше відхилялася від староскандинавської мови. 2/

6. Голяндська мова за своїм походженням належить до германської родини і є галузь доліннью-франкської підгрупи доліннью-німецьких говорів. Вона споріднена з тими доліннью-франкськими говорами, якими розмовляють німецькі селяни між Дюссельдорфом і голандським кордоном. В наслідок національно-політичного відокремлення Голяндії від Німеччини утворилася самостійна літературна мова. Таким чином, з прикладу голяндської мови бачимо, що кожний діалект може стати літературною мовою, якщо якась етнічна група всилу історичних обставин здобуває собі окрему політичну організацію, державу. І навпаки, навіть самостійна літературна мова може втратити значення загальної мови і вийти до стану діалектної мови, якщо нація під гнітом інших націй втрачає свою самобутність і права культурного розвитку. Літературна мова є дуже яскравим показником самобутності нації, що може у відповідних історичних умовах стати дер-

1/ Н. Schuchard. Über die Klassifikation der romanischen Mundarten, 1870.

2/ Брокгауз и Ефрон. Энциклопедический словарь, 1893, т. X, стр. 153.

завод:

7. Норвезька мова походить з тієї ж самої староскандинавської мови, що й датська. Спочатку норвезька мова була у близькому стосунку до датської мови, внаслідок з'єднання в XV столітті Норвегії з Данією. Деякий час датська мова була навіть літературною мовою міського населення і всієї письмової людності Норвегії. В той час норвезька народна мова розпадалася на окремі діалекти, які, не маючи об'єднаного літературного центру, дедалі відокремлювалися між собою, так що поділ на діалекти цілком оформився в 1600 році.

Тільки після того, як Норвегія відокремилася від Данії, діалектна норвезька мова стала основою творення власної норвезької літературної мови. Іван Осен /1813-1896/ перший поклав початок норвезької літературної мови, яка тепер розвивається на базі діалектної мови народу. 1/

8. Шведська мова виділилась із староскандинавської в XI столітті, коли з чотирьох скандинавських діалектів розвинулось чотири літературні мови: ісландська, норвезька, шведська і датська. Але літературна шведська мова оформилась швидше, як шведська культура стала відділятися від впливу датської. Першим пам'ятком шведської мови був переклад біблії на шведську мову 1541 року. З цього часу розвиток шведської літературної мови проходив під знаком дедалі більшого віддалення від данієлів. А в XIX столітті шведська літературна мова переживала навіть пуритичні тенденції, прагнення до запровадження старих і обласних слів. 2/

9. Українська літературна мова в своєму розвитку пережила дуже складні ситуації. Був час, коли у нас навіть рідної літературної мови не було, її заступала мова старослов'янська і в такій мірі, що один з українських патріотів кінця XVII століття, Іван Вишенський, принципово стояв за вживання власної цієї мови. Був час, коли українська літературна мова піддавалася значному впливові мови білоруської, а в XVIII столітті - польської, в XVIII столітті - російської. 3/

Де ж були перші зародки української літературної мови і як дійшла вона в своєму розвитку сучасного стану?

Коли в IX столітті заснована була Київська Держава і почалося історичне і культурне життя східно-слов'янських племен /Полян, Деревлян, Волинян, Бузан, Дулібів, Лучан, Уличів, Тяверців та Северян/, що об'єдналися уже в один нарід, неминуче виникла потреба мати свою спільну державну мову. Такою мовою не могла ще тоді стати мова одного з указаних племен, а тільки мова того народу, що приніс нам початки писемності разом з християнством. Через це саме й загальмувався на деякий час природний розвиток племенних мов в єдину національну мову. До того ж і старо-слов'янська /старо-болгарська/ мала тоді деяку перевагу, що своєю дещо українізованою вимовою не відчувалася як вовсім чужа мова. Не дивно, що мова ця дуже швидко ставала

1/ Брокгауз и Ефрон. Энциклопедический словарь. 1897, т. XXI, стор. 358-59.

2/ Брокгауз и Ефрон. Энциклопедический словарь. 1903, т. XXXIX, стр. 269.

3/ І. Стещенко. Про українську літературну мову. Стр. 14.

й розмовною мовою освічених верств духовенства, князів, бояр. Візьмімо для прикладу хоч би мову Володимира Мономаха, що написав своє повчання дітям. В цій мові є багато елементів живої народної української мови. 1/

Ця мова відразу ж стала українізуватись, просякатись елементами живої мови народу. Про це свідчать такі найдавніші наші писані пам'ятки, як: Збірники Святослава, Архангельська євангелія, Несторів літопис, Галицько-Волинський літопис, Галицька євангелія, Слово о полку Ігоревім та ін.

Процес українізації старо-слов'янської мови розвивався далі, так що в XIV столітті ця мова вже дуже близько стояла до живої мови українського народу; а ставши державною і дипломатичною мовою Литви, що до її складу входили українські і білоруські землі, і Молдавії, що була в близьких культурних зносинах з Галичиною, ця літературна мова об'єднувала собою вже значну кількість земель.

Тільки церковна мова ще зберігала за традицією основи старо-слов'янської мови. Хоч, правда, й тут жива народна стихія робила свої позначки: вимова її була українізована. Крім того пороблені були деякі граматичні і лексичні зміни з метою наблизити її до української мови і зробити її більш зрозумілою українському народові. Але, повторюємо, старі основи все ж таки зберігалися. В 1618 році Межечий Смотрицький склав навіть окрему граматику церковної мови, так що розвиток церковної мови йшов дещо окремим шляхом.

В XVI столітті стався великий злам в розвитку української літературної мови. Це - період великих культурних зрушень на Україні. В цей час засновуються школи в Острозі, Львові, Вильні, Києві. Історичну роль починає відігравати Київська Могилянська Академія. З'являється нова література, а з нею й нова літературна мова. Ця нова літературна мова розвивається дедалі в меншій залежності від церковної мови і навіть в певній суперечності до неї, бо церковна мова не могла вже забезпечити тих великих культурних вимог, що їх ставили події часу. Виникла потреба навіть біблію перекласти з церковно-слов'янської мови на мову "руську" /українську/. Цю роль виконав д-р Франциск Скорина /1517-1519/. А слідом за біблією почали перекладати на українську мову й інші книги Св.Письма: Пересопницьку євангелію 1561 року, Крехівський Апостол 1560 року, Новий Завіт Негалевського 1581 року та ін.

Літературна мова, таким чином, виходить за межі церковної мови, бо перед нею ставляють нові і ширші завдання. Як мова друкованої книжки, вона повинна бути зрозуміла всім верствам народу; вона повинна була наблизитись до звичайної мови "людей посполитих" і разом стати мовою вищої освіти. Так воно й сталося. Цією мовою вже друкувалися підручники богословської науки, проповіді, історичні підручники. Цією мовою пишуть свої твори такі відомі українські письменники, як: Іван Вишенський, Галатовський, Радивиловський, Самовидець та ін. 2/

1/ Акад. А.Шахматов. Очерк современного русского литературного языка. Спб.1913, стр.9.

2/ Ст.Смаль-Стоцький. Українська мова, її початки, розвиток та характеристичні прикмети. Львів, 1933, стр.10.

Нова українська літературна мова творилася на протязі XVI, XVII і XVIII століть, саме в ті часи, коли Україна перебувала в культурнім і політичнім зв'язку з Польщею, де вся нова західно-європейська культура проходила на Україну переважно через Польщу. Великі труднощі повинна була пережити українська літературна мова, підпадаючи іноді надмірним впливам, засмічувалася зайвими полонізмами тощо. Але все ж таки свої національні основи вона зберігала.

Більше того, нова літературна мова поступово набувала собі постійних форм, вирівнювалася, нормалізувалася, і вже в віршах, інтермедіях, проповідях, літописах, в літературних і богословських творах другої половини XVII і першої половини XVIII століття вона досягала високого ступня розвитку і значної одностайності. 1/

Так витворилася нова українська літературна мова, що має своїм початком XVI століття, 2/ а в основі говори південно-східного діалекта. Таку мову прийняв І.Котляревський, і тому його мова не є подільська говірка, як помилково твердять деякі наші філологи, а в своїй основі століттями вироблена, загальна літературна мова, не прив'язана вже до якоїсь вузької діалектної території. Другу велику помилку роблять наші філологи, коли вважають Котляревського основоположником нової української літератури і літературної мови. Ще до Котляревського була мова, що нею писані були історичні високопоетичні козацькі думи, вірні Мазепи, різні вірні поетів, бурсаків тощо. Мова ця була тоді вже досить вироблена і мало чим відрізнялась від мови Котляревського. Котляревський своїм талантом, своєю обізнаністю живої мови народу причинився тільки до дальшого розвитку української літературної мови, давши високі зразки цієї мови в своїх висококомістедьких творах. "Великі заслуги Котляревського для української літературної мови, - пише Степан Смаль-Стоцький, - лежать на іншому полі, більш на літературно-історичному полі. Він в тій мові дав нам епос, драматичні твори, які стали зразком для інших дійсно літературних творів, він здобув для неї дійсно новітню літературу. Мова Котляревського свідчить сама про дуже значне своє вироблення. Такої мови ніхто з рукава не витряє. Котляревський, що правда, її незвичайно збагатив, як і кожний талановитий, а тим більше геніальний письменник вносить до її скарбниці все нові мовні жемчуги. Але вона, хоч не так багата і розкішна, вже була, мала свої форми, свій засіб слів, свій спосіб виразу людських думок. Доказом на це є, що зараз таки небагато і Правобережець Гулак-Артемовський виступав з своїми віршами і пише їх також ж мовою, якої не потребував вчитися аж від Котляревського. І Квітка зміг добре нею орудувати. Якби її вже досі не було, то ніхто не був би в силі так гладко нею користуватися і орудувати. А факт, що правобережець Шевченко зачудував нею всіх, показує, що ця літературна мова мала вже свою довгу історію і здавна просякла так глибоко в народ, що Максимовичів збірник народних пісень і дум показує наглядно її

1/ Акад.Смаль-Стоцький. Українська літературна мова. Україна, 1928; кн.4, стр.5-7.

2/ О.Махматов і А.Крамський. Нариси з історії української мови. Київ. 1922, стр.114.

велику виробленість. Одне яно виходить з того, що основою новітньої української літературної мови не можемо надалі вже вважати полтавський або якийсь центральний говір,^{1/} та що всякі запевнення, роблені з того фальшивого погляду, мусять бути також неправдиві". 2/

Після Котляревського українська літературна мова далі розвивалася й засвідчена в творах великих талантів українського народу, таких поетів і письменників, як: Шевченко, Куліш, Квітка-Основ'яненко, Марко Вовчок, Нечуй-Левицький, Панас Мирний, Коцюбинський, Леся Українка, Франко, Бедькович, Ольга Кобилянська і ін. Українське літературне слово "вже не тільки з казальниці, але й з театральної сцени, університетської катедри, в парламентській трибуни і завжди в публичнім житті загомоніло своєю могутньою силою". Це слово в бездержавнім народі стало головною ознакою його державности.

Хоч українська літературна мова в своєму розвитку мала багато оговірних перешкод, а проте в принципі розвиток цей ішов тим самим шляхом, що й розвиток інших літературних мов. Цим самим шляхом вона піде і в дальшому своєму розвитку, живлячись невичерпними джерелами діалектної мови, аж до того часу поки літературна мова остаточно не зліється в мову діалектну в єдиній літературно-національній мові єдиного культурного народу.

Т. КНЯЖИЧ

ВІРНИСТЬ

Я бачив тільки раз твої прекрасні вічі,
Та образ твій нераз мережала тоска...
І спогад дорогий припиленої стріли -
Донині я зберіг як найцінніший скарб.

Пройшло багато бур по літ мінливій кладці,
І в серці біль чекань майнує зневір крилом...
Та ти з'явилась знов чарівна, як у казці,
Щоб сонцем бути в днях, а в ночах мрійним сном...

Сьогодні, як колись, я знов дивлюсь в ті вічі,
І ніжності слова, як перли, я ловлю...
Кохана, срібний ключ до рук схилив вічність
І де б ти не була - чекаю, бо люблю.

1/ Тут мова йде про говір якоїсь вузької місцевини, а не взагалі про центральний діалект, бо саме центральний діалект і лежить в основі української літературної мови.

2/ Акад. Ст. Смоль-Стоцький. Українська літературна мова. Україна, 1928, кн. 4, стр. 9.

ПРОФ. ПАСТОР КАЛЫНГАРС

ПРО ЛОТИСЬКІ НАРОДНІ ПІСНІ

/для журналу "Рідне Слово"/

Нерівномірною більшістю лотиських народних пісень постанала в XII-XVI віках. Досі записано їх і зібрано 900.000, а опубліковано приблизно 200.000.

Тематично діляться вони на: магичні, релігійні, оспівуючі господарське, соціальне й моральне життя, обрядові - з нагоди христин, весілля й похорону; пісні про вітчизну й боротьбу та пісні-афоризми. Їх форма - це дактиль і трошей. Пісні, уложені трошем, складаються з 4-ох рядків, а в кожному рядку є 4 трохеї.

Нижче подана пісня належить до релігійних пісень. При тому слід згадати лотиське національне вірування, що його треба очеркнути як генотеїзм.

Лотиси шанували божество природи, над яким панує Один Бог - Небесний Отець. У наведеній пісні Бог виступає персоніфікованим еством, тобто особою, але безсмертною. У нашій лотиській народній творчості є також пісні в трошеях, які складаються з 5 і 6 рядків і згадуваний Вами французький переклад цієї пісні зроблений мабуть із такого оригіналу.

Не маючи на еміграції збірника тих пісень, відтворив для Редакції "Рідного Слова" текст тієї пісні в пам'яті і при цій нагоді засилаю Українському Народові щонайкращі бажан-ня.

ЛОТИСЬКА НАРОДНА ПІСНЯ

З XIII-ГО СТ.

Боже, де Ти будеш жити,
Як колись ми всі помremo?
Що Ти будеш сам робити?
Хто Тобі хатину дасть?

Хто тоді Тебе згадає?
Хто про хліб Тебе попросить?
Хто до праці рано встане
І посіє і покосить?

Боже, де Ти будеш жити,
Як життя урве недуга?
Ти без батька і без мами,
І без жінки, і без друга.

Боже, де Ти будеш жити,
Як на світі нас не стане?
Без дітей Ти і старий Ти,
Хто ж Тобі щось їсти дасть?

Переклав Теодор Куршата

ВІКТОР БЕР

Наш час, як він є

/З приводу статті Нормана Казнса "Несучасність сучасної людини". The Saturday Review of Literature. New York. March 1946).

Стаття Нормана Казнса - талановита, гірка і песимістична стаття. Гамлетівська стаття, породжена свідомістю тривоги, що охопила людство в післявоєнний час: "Бути, чи не бути?"

Світ досить змінився з тих пір, як Меланхольмський Принц, сповнений приємних вагань, вперше з підмостків лондонського "Глобусу" виголосив це питання. У тиші театральної зали прозвучали хисткі і несталі слова "Бути, чи не бути?". І з тих пір отруйний сенс гамлетівського питання незмінно вабив покоління за поколінням своїм терпким, полинним смаком.

Це питання Гамлета могло ставати виявом індивідуальних почуттів. Воно могло бути ознакою двоїстості отруєного сумнівами й ніколи непершого в собі духа. Могло прозвучати філософською рефлексією чистого розуму, схильного теоретизувати. Та лише за наших часів воно втратило суб'єктивний відтінок і набуло об'єктивного сенсу. Бо нині, в дні зматеріалізованого божества, наукою обчислених візій, привидів, породжених логікою касарень, механічно повторюваного шалу, що став анкетним обов'язком, уже не окрема людина звертається до себе, а людство - ціле людство в усій своїй сукупності! - питає само себе: Бути, чи не бути?.. Жити, чи самознищитись?.. Існувати далі, чи, нарешті, переступити останні межі часу й поринути назавжди, разом з планетою, в чорну безодню одвічного ніщо?..

Ні, питання "Бути, чи не бути?" ні для кого з нас не є сьогодні задною філософією. Задною позов або маскою. Це не істерія Принца. Не чорний оксамит театального плаща. Не бутафорія жалоби. Не одчай і сумнів актора, але заздалегідь оплачений ціною квитка, купленого в касі. З абстракції воно стало щоденною приналежністю нашої катастрофічної дійсності. З розумування воно стало переживанням. Воно стало смертельним вироком, який з дня в день протягом місяців, років, десятиліть тягнеться над кожним з нас.

Змінювався час. Змінювались уряди й закони. Змінювались тексти, формат і колір об'яв, розліплюваних на стовпах і стінах. Вирок лишався незмінним.

Гули сирени. Виття зголоділого звіря будило місто. Звір прагнув жертв. Пробуджені люди зривались з ліжок. Жінки з малими дітьми тиснулися біля вузьких входів в сутерени. В німій чорноті ночі стрекотіли поодинокі машини. Десять на околицях міста вже тяжко й глухо гупали важкі зефірки. Шторм бомбових вибухів проносився над містом, зриваючи з будинків дахи, тро-

щачи стирали на порох каміння, згинаючи криги, розчавлючи людей. Згасало вогнище, гойдалися мури, вигиналася й тріскалася стеля. Ти тупався до цеглин стіни сутережних проходів в марний сподівання на порятунок. Кожна мить була останньою. Мільйонне місто оберталось ешафотом для нас. Кожен знав. Вирок смерті був виголошений також і для нього... І знов гули сирени, і людина виходила на поверхню. Заграва полет забарвлювала небо. Тини і скло тріщали під ногами на камнях пішохідів. Золотом іскор сяяли, палаючи, горішні поверхи будинків. Вривавчись крізь вибиті шибки, нічний вітер гойдав папір подертогона шматки затемнення.

Голод більше не був нічим вигадковим. Але як наразитися згадати про ту матір, що їла з горщика кашу, зварену з м'яса власної дитини, або ж як хотіти від людини, що в непоколого тіла свого друга вивала печінку, щоб ця людина розповіла про смак сирого м'яса?

Пригадай. Вас у вашому малому степовому місті взяли як закладників. З школи, де ви провели ніч, під ранок вас вигнали на двір і вишикували рядом дерев'яного паркана. Була рання година присмеречного світання. Синяці сутінки коливались між будівлями, сараєм, заготованим на зиму дровами й невеличким будинком з квартирою зашколи. Холодний вітерець тягнув зі Сходу. Ви були виснажені і зашвилені. Ви тремтіли під холоду, позіхали й чухалися. З-за останніх хаток, розкиданих тут на околиці міста, від невеличкого гайка й яра по-під цим гаєм до вас доносились глухі поодинокі постріли й черги з автоматів. Хрипкий голос людини в уніформі, що проходила вздовж вишикуваного шереха, викликав кожного третього з вас і наказував: "Розстріляти!" Це могло бути сказане тобі, або твоєму сусідові, що стояв поруч тебе. Людина в уніформі була Долев, Богов, втіленням Дійсності, якою вона є нині. Ти задрив нерестерпно, до болю нерестерпно задрив кожному, що лишився живим, і одночасно лиха злосна дурь прокидалася в тобі. З кожним кроком, який наближав до тебе людину в уніформі, вона росла в тобі, але в цю мить ти ненавидів не людину в уніформі, а тих, що стояли в шерезі - врятованих. Невимовлене твоє бажання "Хай не мене!" означало, що ти мовчки просив, чи, може, може, ти, саме ти і ніхто інший, коли всі мовчали, пригнічені одчасом, ти крикнув: "Розстріляйте ось того, що стоїть поруч мене!" Май мучність признатись: так було.

Мораль втратила свої мірила. Жити значило вбивати. Знищення стало суцільним. Воно обіцяє стати остаточним.

Градація знижень ішла в такій послідовності: класи, народи, світ. Змінювалася аргументація засад і з нею доктрини: соціологія, етнологія, космологія; знищення лишалося незмінним.

Я пишу ці рядки в сонячний ясний травневий день. Білі хмарки блукають на синяві повоевного неба. Літаки бороздять бжакить і гул моторів заповнює простір. Тінь од літака, як тінь од хмари, прослизав по сріблясто-зеленому збіжжі піль. Гудіння наближається; важка машина зривавчись з височини, проноситься над дахами будинків; громіздкою масою звисає реп гурагана; хаос згуків розчавлює почуття, рве свідомість, розламує череп, зриває з мозку покрови. І коли знов повстає тиша,

організм здригається од її поштовхів, перенапружені нерви чекають нового вибуху. У людини більше немає довіри до тиші. Страх отруїв людство. Страхом жило людство перед війною. Страх зберігся з кінцем війни. За інерцією? Можливо! З недовіри? Не, виключено й це. Із адивованого жаху перед деструктивними силами людської техніки? Наймовірніше це.

Свою статтю про нашу сучасність Норман Казнс почав із згадки про страх, що нині всевладно панує над людством. І те, що близьких асоціацій він шукає в посиленні на первісний страх пралядини, має свій сенс, хоч до певної міри й довільний. "Почуття страху - пише Норман Казнс, - захитало радість, яку принесла світові остаточна перемога в війні: почуття примітивного страху перед незнанням; страху перед силами, що їх людство не може ні приборкати, ні збагнути. Цей страх не новий, але він з підсвідомого тепер протиснувся в свідомість і сповнив мислення атавістичними уявленнями жаху".

Давній страх був приглушений століттями, він був переборений людством. Він втратив той масовий і епідемічний характер, який він мав ще за середньовіччя, але пробуджений катастрофами повторюваних воєн, політичних потрясень, економічних криз, соціальних зрушень, він знов прокинувся всередині людини. Могутній, всевладний, непереборний - він підкорив собі людство.

Можна було б сперечатися в деталях з Норманом Казнсом. Можна було б не згодитись з ним, що "страх перед незнанням" є знаком примітивної психіки первісних народів. Можна було б не прийняти також і теорії про атавістичні фобії, що протискуються з підсвідомого в свідомість модерної людини. Усе це можна було б одкинути й заперечити. Істотно не це; істотно важливе інше: теза про страх, що її висунув Норман Казнс.

Визнаймо: сьогодні людство неспроможне скинути владу страху. Війна скінчилася, але ніхто не повірив в мир. Тривога не зникла з кінцем війни; страх лишився. Почуття несталості продовжує жити в нас і досі.

Людство вступило в еру страху.

"З таким сприйняттям, пише далі Н. Казнс, вступає людство в нову епоху атомової енергії, до якої воно так погано підготоване, що нездібне ні скористатись з благ, які вона може принести йому, ані протидіяти небезпеці, що вже виявилася".

Слово знайдено і провідну проблему нашого часу поставлено. Мова йде про н о в у е п о х у, з додатковим уточненням: про нову епоху атомової енергії.

Ми стоїмо на порозі епохи атомової енергії.

Ми не сумніваємося, що вираз "ми живемо в епоху атомової енергії" незабаром, і при тому дуже швидко, стане дрібним баналізмом, підклесним і зм'ятим папірцем, розмінною монетою для розплати з кондуктором в трамваї, як це сталося, приміром, з аналогічними виразами: доба парової і доба електричної енергії. Однак між цими виразами є істотна різниця. Винахід парової машини й технічне застосування електричної енергії були приналежністю кінцевих етапів епохи, що прийшла на зміну Середньовіччю й яку ми означасмо, як епоху Нового часу. Тим часом відкриття атомової енергії припадає на початкові етапи епохи, що лише починає формуватися.

Безперечно, означення цієї новітньої, на наших очах народжуваної доби, як доби атомової енергії, дуже спокусливе, бо воно конкретне. Воно наявне, але разом з тим неточне. Насамперед воно неточне тому, що воно часткове; разом з тим воно неточне також і тому, що відкриття нового джерела енергії не сталося раптом, ні самі собою. Відкриття народилося з засад епохи, в сукупному процесі становлення цілого, як одна з ланок у взаємозв'язку з добом, а не перед ним, чи поза ним. Лабораторні дослідження Розефорда, Отто Гана, Капиці йшли в плані загального розкриття епохи; вони розгорталися рівнобіжно з поглибленням особистості епохи, як одна з тенденцій віку. Однак в свою чергу практична реалізація відкриття і саме застосування принципу розкладу атому до винаходу атомової бомби, прискорило розв'язання багатьох проблем. Воно заломило військовий спротив такого милитаристичного народу, як японці, прискорило термін закінчення другої світової війни, призвело до ревізії дотеперішніх засад стратегії й тактики війни, захитало панівну досі доктрину рівноваги сил, стимулювало практичні заходи до підготовки третьої війни, конкретизувало ідею неподільності світу, надало реальної ваги спробам створити світовий уряд, ще раз наявно ствердило прямий і безпосередній зв'язок науки, політики, техніки й економіки. Те, що всі вони - наука, техніка, економіка - становлять неподільну цілість і політика веде перед.

На етапі перед відкриттям атомової енергії, за "передатою доби", як висловлюється Н.Казно, ідея світового уряду була лише ідеальною авспіцією, програмовою абстрактною схемою, що її в різних варіантах проklamували ліберали, соціалісти й комуністи /"Ліга націй", "II.Інтернаціонал", "III.комуністичний Інтернаціонал"/. Відкриття атомової енергії зробило з цієї ідеальної тези емпіричну необхідність.

Зрештою ми маємо змогу визначити деякі з тих провідних рис, що характеризують нашу епоху в її протилежності попередній: успіхи ядрової /атомової/ фізики; технічні відкриття й винаходи планетарного й космічного масштабу /авіація на новішому етапі її розвитку, ракетні знаряддя, атомові бомби, радар/; світові війни, що з імперіалістичних воєн к.19., поч.20.ст. за подал світу перетворилися в війни за неподільність світу; соціальні революції; перемога соціалізму над приватно-капіталістичними формами ліберального суспільства; запровадження планового господарства; прихід робітництва до влади; ідея централізації уже не окремих національних держав, а цілого світу; боротьба за світову імперію; перші експериментальні спроби створення єдиного світового /планетарного/ уряду, світової держави, світової ідеології.

В даному зв'язку нас, однак, не цікавить ні технічний, ні навіть політичний бік відкриття атомової енергії, а його історіософічний сенс і історіософічна функція. Норман Казно має рацію: в добу атомової енергії ми входимо цілком невідготованими.

Свого часу здобутки фізики, раціоналізм, суспільні перевороти, відкриття парової енергії й технічний винахід парової машини спричинилися до істотних зрушень в історичній свідомості людства. Кантова критика чистого розуму, французька революція 1789 року, парова енергія й парова машина - Кант, Гольбах,

Робесп'єр, Вайт і Стефенсон - все це імена й явища тотального порядку.

За Середньовіччя історія була історією грикопадіння й викупу Богом людини; на етапі абсолютної монархії історія стала історією королів. Життєпис короля, дата його народження й смерті визначали окремі відтинки, що на них розчленовувалося хід історії. Виклад історичних подій був підпорядкований династичному принципу. Війни, які вели королі, і їх завоювання становили основний зміст історії.

Револьюція 1789 р. з її гаслами "свободи, рівності й братерства", оскерована проти старого режиму з його становою нерівністю, ідея розумової критики як філософський й одночасно суспільний принцип, розквіт математики, механістичний раціоналізм, винахід парової машини змінили зміст історії. Класичний образ світу, створений фізиком, з її трьома основними поняттями безперервності, причинності й маси /матерії/, був перенесений з природи на історію. Усе, що трапилося в історії, розглядалося, як ряд безперервно й стало між собою пов'язаних, кавзально /причиново/зумовлених, "детермінованих" становид, що їх чинність здійснюється за законами сил. Фізикальне уявлення соціального, доктрина соціальної фізики з її зрівняльницькою рівнозначністю чисел і, відповідно до цього, демократизм, заснований на ідеї рівності, лягли в основу модерних історіософічних студій.

Суверенності королів була протиставлена суверенність народу. Історію почали викладати не як історію держави й особи державця, в цілковитій їх ототожненості, а як безособову історію народу й народоправства. Біографія державця втратила свою вагу, як і ім'я окремої особи, або генеалогічний принцип династичного престолонаслідування. Історію трактовано, як історію простору, з одного боку, й історію людності, що його населяє, з другого.

Історики досліджували клімат, ландшафт, кількість опадів, боротьбу степу й ліса, правітчину, як вихідну точку, звідкіль почався рух народу, хід розселення й шляхи колонізаційної міграції, вірування в відьом, колядки й шептання, вимову. Досліджували форму черепа й довжину кінцівок, кольор волосся, розмір скринь, федеративний принцип і народоправство, гайдамаччину, копні суди, торгівлю з Візантією, експорт збіжжя в Голландію, рудні, козацьке землеволодіння, історію буряківництва й цукрової промисловости, правосвідомість, цифри фабричної промисловости, вермішелі й маргарину, поширення шкіл і письменности, аграрні рухи, спалені маєтки й зруйновані тураллі.

Середньовіччя говорило про "золотий вік" на початках історії; Новий час про золотий вік наприкінці історії. Так над усім тріумфувала оптимістична віра в *happу енд* /щасливе закінчення/, в поступ, рух, час і розвиток.

Наша доба, супроти цього, центр ваги з дослідження зв'язків і часу перенесла на розриви. Досі історики ігнорували функцію катастрофи. Вони шукали часової безперервности, замість звачити, що історія є не лише безперервна, але й перервна.

Історія, якщо її розглядати з погляду перервности, виглядає зовсім інакше, ніж коли її вивчати в аспекті безперервно-

сти. Еволюції протистана революція, розвиткові - вибух, поступові - регрес, кавзальності - ідея оберненої причини, послідовності - катастрофа.

Досі люди вірили в непохитну сталість минулого, в остаточну завершеність здійсненого, в причинову зумовленість майбутнього минулим. Ми були певні, що сьогодні є послідовним висновком з учора. Ми ніколи не вагались щодо цього. Ми розглядали сучасність лише в її детермінованості, як продукт попереднього. І ніколи навпаки. Ми шукали діяння виключно спадкових чинників.

З нашого особистого досвіду ми переконалися, що не завжди минуле керує майбутнім. Не завжди сьогодні визначає завтра. Сьогодні може бути висновком не з того, що сталося вчора, а з того, що здійсниться лише завтра. Замість бути підсумком подій, які вже сталися, сьогодні виконує завдання, що їх поставить і розв'яже завтрашній день. Ми знаємо це точно. Чи мушу вказувати на приклади?

Класичний образ світу, витворений фізиком, з її принципами причиновості, безперервності й маси /матерії/, спирався на визнання часу й простору. Ідея руху була основною ідеєю цього фізикального уявлення світу, перенесеного одночасно й на історію. Але модерна фізика відмовилася од цих ідей. "Квантова теорія" Макса Планка говорить про діяння не в часі й просторі, а поза часом і простором. Чи ж не буде послідовним з боку істориків перенести нині на історію образ світу, витворений не "класичною", а модерною фізикою?

Досі історики говорили про поступ і розглядали розвиток, як єдину вихідну лінію завжди тотожного собі прогресу. Тепер годилося б не говорити ні про розвиток, ні про поступ, і розглядати історію не як безперервний потік буття, а як чергування перервностей, отже, відповідно до того, як зміну епох, що в своїй особистості заступають одна одну.

Однак, визнання вищості кожної наступної епохи супроти попередньої було б наслідком компромісу. Щоб бути послідовним, треба одкинути ідею "золотого віку" не лише на початках, але й наприкінці історії. Хронологічна наступність епохи що не гарантує її вищості супроти попередньої. Ми не віримо ні в хронологію, ні в час: кожна наступна епоха в історії етноса може бути вищою, але може бути й нижчою.

Чи не значить все це, що поширення ідей модерної фізики також і на історію повинно було б спричинитися до відповідних змін в нашій історичній свідомості? Безперечно, що так, і запровадження поняття епохи є першим кроком до того.

Ми робимо перші спроби, щоб усунути ідею часу з історії. Поняття епохи є однією з перших сходинок, на яку ми ступаємо, щоб, припустивши перервність, знати не лише ідею безперервного прогресу, але й розвитку. Не лише розвитку, але й руху. Руху і тим самим, кінець-кінцем, часу.

Епохи здійснюються в часі. Їх зміна передбачає рух часу. Однак, коли ми намагаємося пізнати епохи і в межах епох погляди й категорії, властиві саме даній епосі, взятій в її особистості, то це значить, що ми шукаємо в історії не лише ознак епохи, але й позаепохального.

Од епохальних категорій ми йдемо до розкриття позаепохаль-

них і міжепокальних категорій і від цих останніх до позачасових. Це відкриває перед нами сподіванку пізнати в історії не лише рух, але й сталість, не лише часове, але й надчасове, не лише мінливе й змінне, але й те, що не підлягає в історії змінам часу й руху: незмінне!..

Наша доба здійснює з порядку денного ідею поступу, як ідею універсального росту. Ми не віримо в творчу самодостатність часу, в те, щоб кількісне, хронологічне нагромадження часу само собою й з себе породило нову якість. Ні дві тисячі років, ні десяти тисяч років, прожитих людством, не зробили її ні кращим, ні розумнішим. Час сам по собі нічого не поліпшує. Час не є однозначний сам собі. В часовій історії є моменти творчого піднесення, але є й перебої. Мертві точки.

Посилання на час і на творчу самодостатність часу було висновком доби, що спиралася на засаду: *Laissez faire, Laissez passer*. "Що ера *Laissez faire* минула, це твердження стало сьогодні трізізмом". Еру *Laissez faire* заступила ера пляновості", твердить Гаралд Ласкі. Там, де історики бачили досі лише хронологічну послідовність часу, ми бачимо структурну суцільність епохи: плян, єдність, взаємозаступлявану оберненість категорій, політичних, ідеологічних, економічних, соціальних.

Можливо, що особиста трагедія кожного з нас, трагедія нашої особистої долі, вся наша національна трагедія, трагічність долі всього теперішнього людства полягає в тому, що ми, як і наша нація, і все людство в цілому, продовжуємо жити уявленнями й поглядами попередньої епохи, тоді як дійсність не має вже нічого спільного з цими поглядами і уявленнями. Ми плекади й плекаємо в собі свідомість історії, коли історії немає. Події перестали бути наслідком історії. Її доводиться починати опочатку, з себе. Усе: минуле й майбутнє, народ, своє покликання.

Ми знаємо технічний сенс відкриття атомової бомби. Про це ми чули з доповідей і читали в газетах. Ми знаємо про ту роль, яку відіграла атомової бомба в війні з Японією. Ми бачили куряву, що важкою хмарою плівла над Гірошімою. Ми бачили Гувера на руїнах Варшави й Черчілля, що проходив в дні Потсдамської конференції по знищенні вулицях Берліна. Ми жили в містах, що вже не були нами. Емальована табличка з назвою вулиці лежала на купі каміння, умовно означаючи те, що було на сьогодні нічим.

"Перед несприйнятним охоплює людину страх, - констатує Норман Казнс: - Коли курява, що залягла над Гірошімою ще не встигла осісти, перед нами повстали питання, на які ми не знаходили жадної відповіді. Найважливіше з цих питань торкається істоти людини. Чи відповідає війна істоті людини? Якщо це так, то скільки часу знадобиться людству, щоб використати вже винайдені засоби для свого остаточного знищення й повної ліквідації?"

Однак питання, чи відповідає війна істоті людини є неістотне питання. Чарлі Чаплін готує фільм, темою якого є страх: людина зі страху, що родина загине з голоду, стає вбивцею. Яскравий приклад, що страх став основною темою для сучасного людства. Однак страх перед голодом або перед війною не мусить звести нас на манівці. Головне питання: про істоту людини, а не про те чи буде, чи не буде війна.

Норман Казнс послався на Шуратон. Він наводить довідку

з ентомології. Розв'язання антропологічної проблеми він про-
бує знайти в довідці про спостереження ентомологів над мура-
шками. "Це є давовишне явище природи, - зазначає Казнс, - що
лише два роди живих істот практикують мистецтво війни і це
саме мурашки й люди, іронією долі саме ті істоти, що витво-
рили розвинені організації суспільного життя. Це не значить,
що тільки мурашки й люди вбивають собі подібних. Багато тва-
рин вбивають одні одних, але тільки люди й мурашки засто-
сують науку до організованого знищення, вводять великі маси
в жорстокі бої одні проти одних і спираються на стратегію й
тактику, щоб поліпшити захитану ситуацію або скористатися з
слабкого боку стратегії й тактики противника".

Питання про границі тваринного в людському є одним з о-
сновних, що стоять перед наукою нашого часу. І, певне, наша
доба розв'яже його інакше, ніж це робив Декарт в 17.ст. і Дар-
він в 19.ст. Але в даному контексті не воно є вирішальним. Не
можна тікати в біологію, коли перед нами стоїть, як невід-
кладна, проблема не біологічна, а історіософічна: проблема і-
стоти людського і саме з погляду тези, висуненої Норманом
Казнсом, про немодерність модерної людини.

Обминаймо ідеї, здібні нас дезорієнтувати. Справа й
найменше не йде про те, щоб говорити парадокси. І тому, коли
Норман Казнс зауважує: "Людина нашої сучасності застаріла; во-
на сама зробила себе анахронізмом, який кожної хвилини стає
все виразніший", то цим він нічого не хоче сказати іншого, як
лише те, що "людина спричинилася до зміни в усіх речах, тільки
не в самій собі".

Ось думка, висловлена Норманом Казнсом. Чи не є вона о-
днією з провідних ідей нашого часу? Адже вона відбиває свідо-
мство кожного з нас, бо кожен з нас говорив собі багато ра-
зів те саме.

"Людина випередила століття, щоб відкрити світ, в якому
можна було б жити, але вона не знає нічого, або ж знає дуже
мало про ту роль, яку вона має грати в ньому". Мова йде про
випереджені століття. Про віки, що через них переступила лю-
дина. Технічний світ, створений людиною, випередив раціона-
льне осмислення людиною як цього світу, так і себе. Людина о-
пинилася в залежності од машини. З засобу мислення стала са-
моціллю, з об'єкта суб'єктом, із знаряддя владарем.

Людство поставило перед собою завдання технічної пере-
будови світу, але воно й найменше не подумало про цьому про
себе. Задля розвитку техніки воно зігнорувало розвиток себе.
Практичний досвід показав, що примітивна людина дуже легко й
швидко опановує техніку. Щоб примітивній людині стати техні-
чною людиною, для цього не треба багато зусиль. Шоферські
курси прийшли на зміну університетам. І Зепп Дітріх, генерал,
що командував німецьким наступом в Арденнах в грудні 1944 р.
за своєю основною професією був розвозником молока. Фахівця
заступив працівник, позбавлений фахової кваліфікації. Інду-
стріальний робітник, який виконує лише одну функцію: закручує
гвинт або насаджує колесо на вісь, означає явну деградацію
супроти ремісника, яким він був за Середньовіччя.

"Людина дозволила повстати довкола себе безодням, що зво-

дять її на манівці: безодня між революційною технікою й еволюційною антропологією, між винаходами космічного масштабу й людською розумовістю, між інтелектом і сумлінням. В боротьбі між науками про природу та мораллю, яку століття тому передбачив Генрі Томас Бокль, змагання майже вже виграли науки про природу", твердить Норман Казнс.

Математика, механіка, біологія не знають моралі. Мораль знято з порядку денного. Розгортаючи технічні винаходи, людина не цікавилася морально-етичною стороною відкриттів і винаходів. Ні парову енергію, ні електричну, ні атомову не відкрито в ім'я моралі й морального удосконалення людини.

За Середньовіччя ідеалом людини був чернець. Довершеності людського Середньовіччя шукано в зреченні людського і тим самим в святості. Новий Час релігійно-етичному ідеалові святості протиставив раціональний ідеал пізнання. Потойбічному світові цей світ. Божему - людське. Технічно-інтелектуальна людина Нового Часу відтиснула етичну людину Середньовіччя на задній план. Між технікою й етикою, технікою й антропологією повстала прірва.

"Якщо б людина, пише Н.Казнс, мала досить часу, можна було б сподіватися на те, що вона в нормальний спосіб побудує мости через ці прірви, але вона власноруч руйнує час. Телеграф, телефон і радіо, транспорт і війна не лишають їй жадного часу". Дотепне зауваження. Норман Казнс підкреслив те, про що йшла мова ще в 20-их роках.

Свого часу про руйнацію часу в "Nouvelle Revue française" блискучий есеїст написав Поль Моран. Він оголосив свій есеїст під наголовком: "Про швидкість". Він порівнював швидкості: рух коня і рух потягу, зростання швидкості потягу й швидкість літака, цитати з романів, які описували людину 90-их років і людину 20-их. Він порівнював, як освідчується в коханні герой 90-их років, за романом Поль Бурже, і як виявляє свої бажання, дивлячись на годинник, герой модерного роману. Колись, щоб роздягнути жінку, треба було півгодини, й жінці треба було скинути з себе 27 приналежностей туалету; тепер лише три приналежності й три секунди часу.

Ці шarti й ця гра, все це було дуже дотепне, але через два десятиліття в тому, що техніка знищила час, американський есеїст побачив трагедію людства. Час знищено і ми не здібні збагнути наслідків цього. "Людина переживає кризу волі. Вона стоїть перед іспитом і справа більшого світу йде про волю, ніж про здібність змінюватись. Людина стійка в своїй здібності до змін; в світі немає мінливішої, більш здібної пристосовуватись істоти, як людина. Ми бачили, як вона переселяється з одного крайнього клімату до протилежного. Ми бачили, як вона відрікається од відсталих суспільств і прилучається до розвинених суспільних груп. Ми бачили, як племена "мисливців за черепами" протягом однієї генерації навчались зневажати свій канібальський побут і звичай й прилучаються до західної цивілізації. Однак, говорячи це, ми зовсім не хочемо сказати, що зміна безумовно приносить зі собою поліпшення, але тільки вказати на її можливість" /Н.Казнс/.

Фелікс Шотлендер, психолог і лікар з Штутгарту в 2.ч.мнн-

хенського "Фере" /"Порону"/ надрукував статтю "Архімедова точка" на тему, аналогічну Казнсовій. Норман Казнс говорив про розрив між "революційною технікою й еволюційною антропологією". Німецький автор вказує на те, що "людство забуло пристосувати темпа свого соціального розвитку до свого технічного поступу" /с.69/. Зрештою між ними різниця лише в словесних відмінах формул. І ми дозволимо собі в свою чергу, продовжити тезу, визначену Казнсом. Ми хотіли б уточнити постановку проблеми про взаємини між "технікою" й "антропологією". Де коріння того, що техніка випереджає антропологію?

Тварина переходить з одного клімату в інший, протилежний, і змінює себе: ведмідь в Арктиці змінює барву свого хутра, форму свого черепа, структуру всього корпусу, відповідно до кліматичних і життєвих умов. Людина лишається незмінною. Замість змінювати себе, вона робить речі. Змінність зроблених людиною речей гарантує біологічну незмінність людини. Людина в арктичному кліматі не виявляє ініціативи обрости шерстю, як ведмідь. Замість того вона з шкіри ведмеда зробить собі одяг.

В одних і тих самих географічно-кліматичних умовах антилопа й людина по різному розв'язують проблему своїх взаємин з природними умовами країни. Людина не витягатиме шиї й передніх кінцівок, щоб дістати їжу в оазі з верхівки пальми. Тварина біологічно розв'язує ту саму проблему переборення життєвих труднощів, яку людина розв'язує технічно. Дарвін в 19-ст. говорив про "пристосування" й "природний підбір"; ми волеємо говорити про біологічну ініціативу живих істот.

Сучасні біологи в протилежність Дарвінові, вказують на те, що людина є більшою мірою примат, ніж, скажімо, кінь. Структура п'ятипалої кінцівки людини, функційно недиференційованої, примітивніша, ніж структура кінцівки диференційованої, призначеної для виконання лише однієї функції. Варте припустити, що з копита розвинулася п'ятипала кінцівка, ніж з цієї останньої копито. Це й значить: тварина змінила структуру кінцівки, пристосовувавши свою кінцівку до виконання певних функцій; людина ж натомість використала кінцівку, щоб роблячи речі, за допомогою цих речей виконувати ті ж самі функції.

Речі уможливили людині сталість її біологічного габітусу, непотрібність біологічно змінювати себе, біологічну незмінність. З доби палеоліту людина відокремила себе від тварини, або ж, краще сказати, опосіла окреме місце в тваринному світі. Змінюючи себе технічно, біологічно /-естетично, етично і т.д. / людина або деградувала, або лишилася палеолітичною людиною. Саме цим і треба пояснити, що "мисливець за черепами" дуже легко й дуже швидко стає розвинено-технічною людиною, шофером, літунном, боксером, ефрейтером або фельдмаршалом, опановує здобутками "західної цивілізації". І в свою чергу, навпаки, модерна, технічна людина дуже швидко й легко скидає з себе напашування тисячеліть і повертається до морально-етичних засад палеолітичної людини. Авшвіц або Дахер - яскраві приклади повороту модерної людини до каннібалізму, з тією відмінню, що палеолітичний каннібал їв людину; модерний, якщо він не поставлений в необхідність їсти свого ближнього, робить з нього мило.

Пройшовши через градацію епох, сучасне людство робить для себе актуальною постановку проблеми повороту до палеоліту, знов

почати історію від перших її початків.

"Є, пише Норман Казнс, два головні шляхи, що лежать відкритими перед людством. Вони йдуть в протилежних напрямках і різко протистоять один одному. Перший - шлях позитивного розв'язання. Він починається з дбайливого перегляду й критичної переоцінки всього того, що застаріло, і того, що становить надбання нової доби. Це дослідження повинно початись з людини. Насамперед справа йде про необхідну зміну тих форм вияву її істоти, що стосуються її нестримного прагнення до конкуренції". 19.століття проклимало конкуренцію і суспільство, засноване на конкуренції, як шлях до суспільного визволення людства. 20.століття зрікається категорично конкуренції, як суспільної й економічної ідеї. "За передатомової доби, пише Казнс, ці імпульси, хоч вони часто вели до війни, мали рацію. Але нині залежить від людини господарчо емансипуватись. Якщо вона захоче, вона спроможна сублімувати суперницькі імпульси; вона може зробити крок вперед від конкуренційної до кооперативної людини. Вона досить відкрила тайн світу, щоб в світовому масштабі задовольнити свої потреби".

"Та сама атомової бомба й електрична енергія, зауважує Казнс, здібна знищити місто, але ж вона може запровадити добу економічного розвитку". "Так повстає нарікання на людину, що "вона ладна тотально мобілізувати свою технічну й духову енергію, щоб вбивати, але не хоче провести подібну мобілізацію, щоб забезпечити можливість жити". Норман Казнс вказує на опір певних кл., які виступають проти застосування атомової енергії до практичних потреб, оскільки "атомова енергія може призвести до цілковитої зміни в нашій господарчій системі, очевидно, в формі державного постачання або ж усуспільненого підприємства". "Тут не йдеться про те, щоб запропонувати зміну теперішньої господарчої системи задля себе самої; далеко більше йдеться про визнання голого факту в нашому житті, що за атомової доби ця господарчу систему, як і всі інші наші заклади, доводиться викинути на смітник".

Справа йде про господарчу, з одного боку, і про політично-урядову, з другого боку, централізацію світу. Не про централізацію окремих країн і народів, як це було в Європі на попередньому етапі, починаючи з часів французької революції й Наполеона, а про централізовану консолідацію цілого світу. Про остаточне переборення конкуренційного плуралізму в господарчому, політичному й державному житті всесвіту. "Людина, пише Н.Казнс, уже стала світовим воюком; тепер вона повинна зробити дальший крок - в кожному разі дуже великий крок - розвинути світову свідомість. Це жаден ідеалізм, але настирлива необхідність. Це безпосередньо пов'язане для людини з можливістю дальшого її існування. Всесвіт є географічна єдність. Це є не тільки провідна передумова для світового уряду, але й наважливіша основа для його необхідності".

Немає сумніву, ідея централізму за наших днів набула світових масштабів; нині вона стала основною тенденцією доби, але кожна доба передбачає кілька варіантів можливого розв'язання вузлової проблеми часу. Так дві тисячі років назад, коли на порядку денному стояла проблема створення єдиної світової релігії, накреслилося кілька можливих варіантів її розв'язання. Назвимо три. Перший був офіційний, урядовий, військово-бюрократичний. Урядовці і військові в Римі творили єдину імперську релігію. Завойовуючи країну, разом з іншою військовою здобиччю, римляни брали бо-

гів переможеної країни, везли їх до Риму і ставили їх разом з іншими в Пантеоні. Поруч повстав інший, прямо протилежний цьому плодіві казуїстичної мудрости імперських канцелярій: містичний, з його віров в містеріяльне перетворення людини, культ великої Матери, Ізиди. І тоді третій, еліністичний, олександрійсько-вдейський, що завершився витворенням і перемогою християнства, як світової релігії.

Наша сучасність теж пропонує кілька варіантів розв'язання проблеми світової держави й світового уряду, але в даному контексті нас цікавить не це, а зміна напрямкових ідей за час між двох світових воєн.

Не важко помітити, що після другої війни ми повертаємося до тенденцій, що панували в час після першої світової війни. Тоді так само виявилася тенденція перемогти суверенність держав в ім'я ідеї воєсвіту. Не держава, а соціальна революція, соціалізм, інтернаціоналізм, або ж компромісовий, узгоджений хід до "реалізації світової справедливості": Ліга Націй, як парламентська форма інтернаціонального співробітництва національних держав.

30-ті роки ліквідують настанови 20-их років: ідея інтернаціонального співробітництва, соціологічна консолідація воєсвіту здійснюється з порядку денного; натомість підноситься ідея автаркії, ізоляціонізму, регіоналізму. Регіоналізм волеє ствердити себе, щоб в цьому своєму замкненому самоствердженні знайти опору для ствердження себе в цілому світі. Регіоналістична інтерпретація світової ідеї є провідною ознакою 30-их років.

Регіональна держава волеє піднести себе на ступінь світової, але світової не в системі інших світових держав, а в своїй ізоляційній виключності, з тим, щоб ізольоване своє ствердження перетворити в виключність свого світового самоствердження. Перша війна була війною локальних цілей; друга війна була розпочата в ім'я регіонального здійснення світових цілей; однак саме друга війна наочно показала ірреальність, хибність регіональної позиції при досягненні світових цілей. Разом з тим друга війна конкретизувала ідею географічної єдності світу.

Людство, твердить Норман Казно, стоїть перед альтернативою. Або прийняти перший шлях і йти до зміни господарчого, ідеологічного й соціального ладу, до ґрунтовної перебудови світу, або вибрати другий шлях. "Цей другий шлях відносно простий. Він вимагає, щоб людина дбайливо й досконало знищила все, що має відношення до науки й культури. Треба, щоб людина ліквідувала всі машини й все знання, з допомогою якого можна будувати машини й керувати ними. Треба стерти з лиця землі всі міста, як після землетрусу, в руїни обернути лабораторії, знищити фабрики, висадити в повітря університети й школи, спалити бібліотеки. Треба вбити своїх науковців, своїх лікарів, своїх законодавців, своїх техніків, крамарів і вбити всіх інших, які мали б щось спільне з механізмом знання або з поступу. Вміння читати каратиметься стратою. Нації мають розпастися і витворити суверенні племена. Коротко кажучи, треба повернутися до суспільних взаємин, що існували за 10.000 років пе-

ред Христом. Якщо зректися знання, поступу, уряду, розуму й мислення, то це можна бути відносно певним, що це можна буде існувати на цій планеті".

Отже: або-або.

Визнаймо: Людство за нашої доби вже робило реальні спроби йти цим другим шляхом. "Палеолітизація сучасної культури" це жаден не парадокс. Ми надто добре уявляємо собі рутинницьку функцію машин, деструктивну роль техніки, щоб ігнорувати той факт, що поворот до палеоліту стає позитивною проблемою нашого часу.

Теза про еволюційну антропологію й революційну техніку, це й є теза, що сучасна людина "антропологічно" перебуває десь на межі палеоліту й неоліту. Не технічно, не в галузі машинобудівництва і не в галузі математичних знань, а з погляду етики, естетики, т.зв. формальної логіки. Людина виробила в собі вміння збирати кокосові горіхи, не витягаючи жиї, й жити в Арктиці не обростаючи шерстю, а поза тим зубр палеолітичної людини й засідь, мальований Дюрером, з погляду мистецького розвитку однозначні, а малярство наших днів формально є не лише активним поворотом до мистецтва палеоліту, але до певної міри навіть деградацією супроти нього.

Нам дуже важко зректися уявлень поступу. Нам важко згодитись, що в орнаментальному мистецтві Трипшля мистецтво України досягло свого найвищого рівня, що релігійна творчість Середньовіччя вища за релігійну творчість Нового Часу, що ні Лутер, ні Кальвін, ні Нікон не можуть бути поставлені в один рівень з духовістю Середньовіччя, що жадна наступна ера не спромоглася досягти висот церковної догматики Візантії. Злиденності релігійної творчості Л.Толстого або В.Джемоа ніхто не буде заперечувати.

Дві гіпотези протистоять одна одній. Ми не знаємо, як піде дальший розвиток людства, однак на сьогодні є дві можливості: або людство завершить технічну перебудову світу і житиме в умовному технічно-перебудованому й уніфікованому світі, або ж воно стане на шляху технічної перебудови само себе, почне свій початок з початків палеоліту. Розпочне працювати не над речами, а над біологічною зміною себе.

ЄВГЕН МАЛАНЮК

ВСЕ СНИТЬСЯ...

... Все сниться гук весни і вітер,
Веселий вітер світлих літ.
А - тут - мовсь, убогий митар,
Шукав твій вогненний слід...

... Сниться синя Синюха і верби над плесом,
Вольний вітер Херсонщини, вітер-дудар!
Сниться гомін дубів прадідівських та річка,
Рідна хата та тепла долоня сестри...

Тільки б рідного поля зворушлива стрічка!
Тільки б сіра солома прабатьківських стріх!

Д-Р ТОМА ЛАПІЧАК

ПРЕТІВІДЛІННЯ

Від часу відкриття перших бактерій та пізнання ролі і механізму, які вони відіграють в повстанні недуг, медицина стало намагалась знайти способи їх убивати. Коли маленькі, одноклітинні сотворіння, звані, бактеріями, через свою присутність викликають хворобу в реакції організму, то нема нічого легшого, як тих непрошених гостей позбутись, і організм повертає до здоров'я. Думка була незвичайно проста, але її практично зреалізувати було незвичайно трудно. Вже самі відкривники бактерій, Лві Пастер та Роберт Кох, шукали засобів, що впроваджені до організму могли б вбивати в ньому бактерії. Дальші досліді показали, що не тільки бактерії самі як такі, але й трійливі продукти їх переміни матерії, звані токсинами, затроюють організм і приводять його поволі до смерті. Отже треба було побіч засобів вбивати бактерії знаходити ще й засоби, що нейтралізували б токсичне ділання субстанцій, продукуваних і виділюваних тими бактеріями до організму.

Справа не була така легка. З великим трудом, коштом надлюдської посвяти, просто героїзму, треба було видирати природі її тайни для боротьби із тими малими, невидними вбивниками. Хто в нас бачив фільм "Пастер" або "Павль Ерліх", той знає, який шлях веде до нового відкриття. Вислідом довгих років впертої, героїської праці був славний препарат "606", вбивник спірохети, що уліпшений потім хемічно рятує до сьогодні ще сотні тисяч, ба мільони людей від страшної язви одиниць і суспільности - сифілісу. Теорія великої стерилізаційної терапії Ерліха, поставлена дорогою чистої розумової, логічної калькуляції, знайшла своє потвердження.

За нею прийшли дальші проби і досліді. Ерліх був першим, що хемотерапевтичним шляхом хотів вбивати бактерії в людини. Сам Пастер, Кох, а відтак Кальмет, Берінг, Дік-Дешез, Безредка, та багато інших, шукали інших шляхів і знаходили їх частинно на дорозі біологічної імунізації, тобто активного і пасивного увідпорнення, у формі чи то готових сироваток із специфічними антитоксинами, чи в формі щіплянок із живих, але ослаблених бактерій, тих самих, що в інших умовах викликували недугу. Успіхи теж були немалі.

Але думка перша, Ерліха, великої стерилізації виділяється усім лікарям найкращою. До неї вони повертались заєдно. Ішлося про те, щоб знайти хемічну субстанцію, що була б з одної сторони отрутою і вбивала бактерії, а з другої не ушкоджувала клітин людського організму. Засобів, що вбивали бактерії, було багато. Але такі, що рівночасно були б індиферентні для організму, треба було знайти. І це не давало спокою лікарям.

Але поволі і тут промощувано шлях вперед. Знов по довгій періоді шукання, проб, експериментування першому

д-р Гергардові Домагкові вдалося з азових барвиків випродувати сульфосаніліну, а відтак те сполучення окорегувати сульфопіридином та сульфотіазолом, що всі разом вже могли вбивати одного із грізних, часами смертельних, ворогів людства, стрептокока. Дорогою хемічної синтези знайдено засіб, що показався погубним і для гонокока, і для пневмокока, і для стафілюкока, менінгокока. В медицині говорилось про нову епоху, а ляіки сподівалися знайти дійсно лік без закиду і остаточно погубний для грізних бактерій. Але скоро вийшли на яву й тут браки навіть здавалося таких чудесних ліків. Бо навіть вже ляіки без поради лікаря знають самі собі сьогодні ординувати цібазоль, алльбуцид, елевдрон та інші сульфаміди, і можна сказати, що зовсім не без рації й сенсу, з незвичайно щасливими вислідами. Але всьди по першому захопленні приходить розчарування. Показалося, що багато родів бактерій вмє бути навіть проти такої гострої зброї, якою є без сумніву сульфаміди, резистентні. Далше показалося, що сульфаміди в сироватці та некротичній і гнійній масі затрачують свою трійливість проти бактерій, вони були незвичайно добрі проти певних стафілюкоків, але заводили в інших випадках тих же стафілюкоків, а найгодовніше: вони були у більшій концентрації, при внутрішньому вживанні, незвичайно трійливі для організму. Треба було, отже, шукати за новими, кращими засобами.

Лікарі й хеміки змобілізувались знову до нових завдань. Але прийшла війна і воєнні фронти розділили світ перегородою щільної занавіси, за якою ми не знали, що відбувається.

Прихід американських військ до Європи приніс нам із собою не лише звільнення із концентраційних таборів, приніс нам не лише демократичну свободу і життя, але він приніс нам тайну нового великого винаходу в медицині, який можна в ряді великих відкриттів поставити нарівні із відкриттям бактерій чи синтезом сульфамідів.

В розмові з одним американським лікарем в червні минулого року, я почув від нього таку думку: "Німці хваляться, що їх медицина найкраща в світі, так як, зрештою, вони думають, що все, що вони мають, найкраще. А я думаю, що німці в порівнянні з нашими лікарськими здобутками відстали від нас на добрих 20 років". Думка американського лікаря спершу мене не зовсім переконувала, але сьогодні, коли ми мали змогу переконатися не тільки із фахової літератури, публікацій та преси, але й практично про ділання і значення того ліку, то мусимо признати, що він випередив на кількадесят років європейський /коли не брати під увагу Англії/ стан лікарської науки.

Тим епоховим відкриттям було відкриття п е н і ц і л і н и .

Цікава історія того відкриття.

Мало хто знає, що ще в 1929 році, отже далеко до синтезу сульфамідів, англійський лікар д-р Олександр Флемінг в лабораторії лондонського університету /в "Британському журналі для експериментальної патології" - липень 1929 - писав, що знайшов новий чинник, що вбиває бактерії, при чому в найменшому ступні не виказує ніяких шкідливих впливів на білокрівці організму, до якого його впроваджено/, звернувши увагу на один цікавий

факт. Він ствердив, що на одній із агарово-желатинових плиток, на яких він звичайно годував культури бактерій, усадився звичайний грибок цвіль. Обсервуючи і оглядаючи уважно ту плиточку, яку хотів уже викинути як непридатну, він зауважив, що краска цієї агарово-желатинової плитки дещо змінена. На плитці годував золотистого стафілюкока; хотів переконатися, як він маєтись. Здивувався незвичайно, коли ствердив, що його золотистий стафілюкок є більше прозорий як звичайно, а навіть деякі примірники його були цілковито розпущені. Значить цвіль мусіла ушкодити чи навіть вбити бактерії стафілюкока. Досліджуючи далше саму вже цвіль, ствердив, що був це грибок званий *penicillium notatum*. Одначе з огляду на певні технічні труднощі продукції самому Флемінгові не вдалося одержати чистого екстракту, який без сумніву мусів продукувати цей грибок. З великим жалем, назвавши цей дивний засіб пеніциліном, мусів залишити його забуттю, не маючи змоги практично його використати. Аж, коли відкрито хемію, продукцію та пізнано терапевтичне примінення і, головно, резистентність деяких бактерій на сульфаміди, пригадав собі в 1938 році другий англійський хемік, д-р Говард Флорей із Оксфорду, про відкриття Флемінга. Коли грибки могли вбивати бактерії на поживковій плиточці, то чому вони не могли б того самого робити в людському організмі? Все Флемінг пробував знайти potwierдження на таке припущення і воно здавалося не таким далеким. Але як здобути відповідну кількість пеніциліну, коли для одержання маленької кількості треба було величезних мас культури грибка? Культура ще й як на те була незвичайно вразлива на ділання навіть малих змін температур, і на зміну концентрації йонів в середовищі: і в напрямі кислоти, і в напрямі основи. Але завдяки витривалій праці при допомозі своїх асистентів вдалося йому по кількох місяцях із 100 літрів грибової браги видобути 1 грам червоново-брунатного порошку, содових кристалів пеніциліну. Повторив ще раз експерименти Флемінга з-перед 10 років і висліді їх potwierдилися із докладною точністю: порошок спинявав ріст бактерій на агаровій плиточці в концентрації ще 1:2,000,000. Спробував дослідів на звірятках: мишках, щурах і котах. Без яких небудь шкідливих побічних симптомів затросення пеніциліном рятувала систематично інфеговані звірятка, що в контрольних випадках підлягали смертному діланню інфекції.

Перші експерименти на людях, переведені в 1941 році, були теж незвичайно потішаччі. Усі випадки були вилікувані. А були це випадки, в яких завели вже апліковані в найвищих дозах усі знані сульфаміди. Нещастям було лише те, що не було відповідної кількості пеніциліну. Два перші випадки по кількох днях, коли не стало пеніциліну, почали наново гартувати, сепса вернулася знову і вони умерли. В третьому випадку була вже відповідна кількість засобу і хворого врятовано.

Одначе практично прийшли труднощі в продукції відповідної кількості засобу. Для осягнення лічиної дози пеніциліну треба було в деяких випадках до двох мільонів так званих одиниць, а для прикладу варто подати, що для продукції двох одиниць треба одного кубічного сантиметра поживки, на

який годується грибка. Отже практично було майже виключене, випродувати стільки пеніциліни, щоб її можна було уживати в загальних масштабах в практиці до лікування. Дійсно трагічна ситуація, коли знайдено досі найміцнішу зброю проти бактерій, але через технічно-лабораторні труднощі немає можливості її практично використати.

А що значить для лікаря знати лікарство, але не мати можності його уживати для рятунку хворого?

Як у багатьох випадках /між іншими атомової бомби/, так і в тому З'єдненні Держави Північної Америки показалися країнов дійсно необмежених можливостей. Те, чого не можна було доконати в Англії, дороблено в Америці. Д-р Фльорей звернувся до уряду ЗДПА за допомогою і йому там радо віддано до диспозиції лабораторію, а всі наукові та дослідні інституції та заведення запевнили йому свою допомогу.

Знову по довгих місяцях мозольної праці в лабораторії американського міністерства хліборобства, недалеко Чикаго, вдалося д-р Робертові Коґілю /Coghill/ уліпшити продукцію пеніциліни, винайшовши спеціальний бічний продукт декетрини, що його одержується із певного рода збіжжя, який показався прекрасною поживкою для грибка пеніцилімнотатум. Далше винайдено спеціальний гатунок того грибка, що ріс не лише на поверхні культури, але й у середині, що теж збільшувало продукцію пеніциліни в значному ступні. В той спосіб збільшено продукцію пеніциліни кількості разів. Із лабораторних забавок і експериментів можна було її застосовувати як практичний засіб боротьби з інфекційними недугами.

Продукція пеніциліни стала сьогодні в Америці незвичайно важливим фактором господарства та хліборобства. Цілі бровари, що раніше продукували пиво, сьогодні годують грибка. Вже не на плиточках, як то було зразу, і не у фляшках, як було пізніше, але у спеціальних багатолітрових збірниках годують на відповідних поживках цього дорогого грибка, і ви-творюється цілий промисл, що поволі буде забирати і випирати броварні й інші ферментаційні влаштування з ужитку.

Клрпоти ще не всі усунені.

Спеціальною проблемою було виосіщення чистої пеніциліни, без домішок яких небудь побічних продуктів переміни матерії того грибка, та без домішок підложжя, на якому його годується. Показалося, що деякі симптоми при аплікуванні не чистої пеніциліни походили саме від тих домішок. Але і ту проблему вже частинно до сьогодні розв'язано. Сьогодні продукується майже чисту пеніциліну без яких небудь трійливих домішок, що збільшували б трійливість препарату, яку зразу неслухно приписувано самій пеніциліні.

Та з труднощами ще не кінець. Треба було докладно вивчити способи застосовання та введення ліку до організму. І це зроблено. Разом із тим далші праці ішли в напрямі поширення кругу індикацій. Поволі досвід показав, що круг недуг, що їх можна лікувати пеніциліном, може бути щораз ширший, так, що сьогодні є вже десятки недуг, в яких пеніциліна є дійсно чудодійним засобом, що вириває смерті до тепер майже смертельні випадки захворюнь, а багато хоронить перед каліцтвом.

Таким чином людство одержало новий засіб, що в багатьох недугах, які до сьогодні вважалися смертельними, протягом кількох днів повертає здоров'я. Спеціально в часі війни, що не так наслідком безпосереднього вбивства, як більше наслідком секундарних інфекцій збирала обильне жниво жертв ранених, що ішли в мільйони, ми одержали сьогодні засіб, який з цілковитим певністю може їх рятувати від смерті.

Що це пеніцилін? /хімічна конституція/.

Пеніцилін є продуктом переміни матерії грибка, званого пеніцилієм нотатум /*penicillium notatum*, яку він виділяє під час свого росту і розвою в середовищі, на якому знаходиться, найкраще в агар-желатиновій бразі.

Хімічна конституція пеніциліну до сьогодні нам ще не відома. Причиною того є та обставина, що досі не вдалося хімікам відокремити хімічно абсолютно чисту, вільну від всяких домішок, субстанцію пеніциліну і не розпоряджалося її чистих молекул. Хімічно-аналітичні дослідження вказують на те, що тут, здається, маємо до діла з органічною кислотою, що заключає в собі азот, однак без фосфору і без сірки. Догадуються, що пеніцилін мала б лежати десь близько толловольоніну і тетранових кислот /получення азоту із хіноліну/. На це вказує хімія знаних вже структурально продуктів переміни матерії інших родів грибків, що мають теж сильне протибактерійне діляння. В кислому й алякалічному середовищі пеніцилін швидко розкладається, а зберігається лише в нейтральній концентрації йонів. З тої причини, коли подавати пеніцилін доустно, то в квасному шлунковому соці він тратить своє лічиче діляння. Вища температура /около 100 ступнів Цельзія/ також розкладає пеніцилін. Оксидаційні засоби, як перманганат калію, соли міді, олива та ртуті, як рівнож деякі мікроорганізми, що продукують спеціальний фермент, званий пеніциліазом, що інактивує пеніцилін, розкладають її. Очищування пеніциліну буває найчастіше дорогою її барових сполук, а в практиці стосується содові або потасові соли пеніциліну, що добре розпускаються в воді. Содова сіль пеніциліну гігроскопічна. Стерилізацію пеніциліну переводиться лише через фільтри, що не пропускають бактерій.

Механізм діляння.

Механізм діляння пеніциліну теж до сьогодні нам не цілком ясний. В експерименті стверджено його бактеріолітичне діляння лише в дуже високих концентраціях. Натомість уже в дуже малих концентраціях викликає пеніцилін надзвичайно сильне гамування діляння на-розвій деяких патогенних бактерій. Це діляння специфічно спрямоване на поділ бактерій, не впливаючи при тому в ніякій мірі на зміну темпа і процесу переміни матерії бактерій. Ті зміни викликає пеніцилін аж у концентраціях тисячу разів вищих. Відносно антиоксидного діляння пеніциліну, то новіші дослідження заперечують його.

Чи подібні зміни бактерій мають місце і в живому організмі, до якого впроваджено пеніцилін, годі довести. Припускається однак, що подібно, як і в вітро, так і в організ-

мі ділання пеніциліни полягає на гамуванні розвою бактерій в організмі, бо концентрація пеніциліни в крові за мала, щоб дозволила їй там вбивати, а вже самі оборонні механізми організму дбають за відповідне і швидке видалення бактерій з нього. А з моментом усунення причини, усуваються і наслідки.

Найбільше вразливим на ділання пеніциліни є гонокок, менингокок, золотистий стафілокок, потім слідує гемолітичний стрептокок, пневмокок, зеленіючий стрептокок, білий стафілокок, бацілла антраціс, тетани та спірохета палліда.

Інші бактерії та збудники тяжких хворіб, як тиф, холера, чума, дизентерія, туберкульоза - лише в дуже малому ступні гамовані пеніциліною, а то й загалом ні.

В загальному найбільш вразлива група так званих грам-позитивних бактерій, натомість грамнегативні, як вище згадані та бактерії кашлюка, інфлюенци і так далше, ще їдуть на свою пеніциліну.

Стафілокок золотистий гамує свій розвій, коли додати до нього розчин 1:30,000.000 пеніциліни, а стрептокок виказує морфологічні зміни ще в концентрації 1:250,000.000.

На підставі гамування росту бактерій in vitro титрується /означається/ кількість пеніциліни в препаратах, яку довільно дефінувати умовлено так званими одиницями пеніциліни /Оксфорд-одиниця Е/. Один міліграм чистої пеніциліни має в собі около 1000 одиниць /Е/.

У відрізненні від сульфамідів пеніциліна має лише невелике число так званих пеніцилін-резистентних бактерій, а це до певної міри охолодило первісне захоплення відкриттям того антибіотику.

Тех у відрізненні від сульфамідів пеніциліна не реагує на впливи параамінобензойової кислоти, так само її ділання не є відворотно пропорційне до кількості бактерій.

Практика показала, що невідповідне дозування пеніциліни, за малі кількості, що не викликають гамуючого ділання на розвій бактерій, можуть навіть нерезистентні роди бактерій зробити резистентними. Однак потімлячий є факт, що зі збільшенням резистентности проти пеніциліни зменшується вірулентність бактерій в організмі, а це також помагає йому в обороні.

Коли йде про відношення до сульфамідів, то ані гатунки резистентні проти сульфамідів не заховуються інакше відносно пеніциліни, ані навпаки резистентні роди бактерій проти пеніциліни не зменшуються, ані не збільшують своєї резистентности проти сульфамідів.

Вразливість вищих організмів на ділання пеніциліни далеко менша, як мікроорганізмів. Треба релятивно непомірно високих доз, щоб могли ушкодити клітини вищих організмів, як наприклад еритроцити, лейкоцити, сперматоцити чи відокремлені клітини ткани чи органів. На тій властивості полягає вищість пеніциліни від знаних нам досі хемічних синтетичних засобів, в яких різниця між терапевтичною і токсичною дозою є мала. Перші препарати вказали певну токсичність, але її вияснюється недокладним очищенням.

Мишки зносять 1 грам /це є 1 мільон Е/ дожилно впорскненої пеніциліни без якихнебудь забурень. Коли ми це перерахуємо на живий людський організм, то виходить, що одна людина

може знести без шкоди 250 грамів, тобто 250,000.000 Е, тобто около тисячу лічних доз, що може врятувати від смерті сенсу. Лише коштовність продукції не дозволила до сьогодні перевести такого експерименту на людини.

Аж доза 3,2 g /1 кілограм ваги тіла/ вбила деякі, хоч не всі, звірятка в експерименті. Субокципітальна ін'єкція кріликові не викликала у нього найменших симптомів загального забурення.

В публікаціях теж дуже мало говориться про шкідливе ділення на людський організм. Нотовано, як було раніше сказано, підвищення температури, якого сьогодні, коли мається до диспозиції більш чисту пеніцилінну, не обсервується. /Із пацієнтів, що приходять до університетської клініки, де я працюю, до контролю, жаден не нарікав на які небудь загальні позначки забурення, ослаблення, температуру тощо/. Інтра-венозні тривалі інфузії в кількох випадках викликували трембози, але теж у перших спробах; тепер їх не обсервується. Дом'язневі ін'єкції є часто болісні. Долюмбальна ін'єкція 3.000-10.000 Е викликає болі голови, звороти, збільшення тиску мозково-спинового плинку та збільшення числа клітин в плинні. Одначе тих симптомів не обсервується у хворих на менингіт.

Спосіб подавання /аплікування/.

Спосіб подавання пеніциліну сьогодні доволі широкий. Доустне подавання виявилось з поданих вище причин недоцільним. Натомість парентеральне подавання сьогодні цілком оправдане. Найкраще є дожилльне подавання у формі чи то дожилльних ін'єкцій, чи то тривалих дожилльних крапливих інфузій. Цей останній спосіб дозволяє досягнути бажану концентрацію, потрібну для терапевтичного ділення. Дом'язневі ін'єкції, як сказано вище, доволі болісні, але теж радше тому, що не маємо чистих препаратів, ніж щоб сама пеніциліна це викликувала. Долюмбальні ін'єкції, як теж уже було сказано, викликають болі голови, нудоти і воніти, але не у менингітиків.

Другим способом подавання пеніциліну є льокальне аплікування. До суглобів, до олегочної ями, до черевної ями, до ям абсцесів стосується її у формі пункцій, але без переполікувань. Зовнішно місцево на рани, попарення, фрактури, тощо стосується головно у формі масти з ридинусом та ляноліном в концентрації 120 Е на грам масти, у формі чистого порошку та у формі водних розчинів.

Пеніциліна релятивно швидко виділяється з організму. Це радше його від'ємна сторона, бо небезпеки кумулятивного ділення у нього й так немає, з огляду на малу трійливість, а швидко виділяючись не дозволяє досягнути відповідну концентрацію в крові. Через те в практиці утруднюється застосування, бо треба часто впорскувати нові дози, або закладати дожилльну крапливку, якої не можна закладати в приватній практиці чи в амбулаторному лікуванні. Абстрагуючи від того, що марнується в той спосіб багато дорогого і важкого до одержання засобу.

/Закінчення в наступному числі/.

ІВАН КЕРНИЦЬКИЙ

*На концерті
у Нью-Йорку*

Містер Вільям Морріс, давніше Василь Мороз, з-під Березан родом, зустрів о п'ятій годині на Четвертій Евню містера Фреда Кетлінга, що його, між іншим, окрестили колись у селі Черпачівці, Федьком, а по батькові звали Ковтуном.

Не від речі буде зазначити, що мр. Вільям Морріс мав ресторанчик при Вестчестрі Евню, а мр. Фред Кетлінг був босом у фабриці яринних консерв на 10-му Стріті.

Обидва джентлмени, як добрі знайомі, ліниво торкнули пальцями крісел однакових плескатих, солом'яних брилів, з однаковими чорними стяжками та гикнули один одному просто в ніс:

Гуд івнінг!

Опісля мр. Морріс крикнув до вуха мр. Кетлінгові, що сьогодні вночі чи не скаче падати дощ, на що мр. Кетлінг, позіхнувши, відповів, що він учора ненароком програв на Велл Стріті тисячу п'ятсот доларів. Та поки мр. Морріс встиг повідомити свого співбеідника, що передучора витовкли безробітні у його ресторані всі вікна, то галаслива і нестримна людська повідь віднесла обидвох джентлменів на яких двадцять ярдів одного від одного. Та вони обидва навіть не намагались реагувати на це в будь-який спосіб: з руками в кишенях штанів, з грубими на палець "кубами" в зубах, байдуже, без найменшої фізичної напруги; вони їдали, поки рухлива людська ковтба не знесла їх до купи. Тоді друшніми зусиллями ваяли безпечне місце біля величезного гола автомобільної фірми, і тут, опершись на поруччя, з безмежною нудьгою на видовжених обличчях приглядалися кипучому морю життя, що заливало Четверту Евню.

По довшій мовчанці мр. Морріс зазначив отак мимоходом, що в нагоди неділі годилося б у гідний спосіб перебути сьогоднішній вечір.

Мр. Кетлінг поміркував, а потім нерадо запропонував від себе одне веселе місце на Бродвеї, з джез-бендом, неграми й голосінськими "леді".

Тоді мр. Морріс добув із горішньої кишені камізельки зложений у восьмеро папірець. Це була програма Митрополитен Опери на нинішній вечір, а в ній було надруковано, що сьогодні відбуватимуться незвичайно цікаві продукції великого українського хору під керуванням містера Кошиця.

Мр. Кетлінг уважно прочитав програму від дошки до дошки, опісля глянув на годинника, що показував чверть на сьому, і сказав коротко:

- Олл райт.

При касі опери обидва джентлмени, з великим спокоєм та невідступними "кубами" в зубах, витримали цілу навалу штовханців, старались також по змозі віддавати їх на всі боки. Потім купили два квитки по три долари п'ятдесят центів і зайняли в третьому партері двох крісел: мр. Морріс усадився на кріслі № 847, а мр. Кетлінг на кріслі № 848.

Праворуч мр. Кетлінга на 849-му кріслі сидів якийсь бородастий добродій, що від нього на цілу морську милю заносило чисто-

кровним ірландцем. Його обличчя було сіре та пом'яте, як старе, обшмагане вітрами й порване вітрило, вуха мав позатикані ватон, лисий, жовтий череп, ніс на-половину переламаний, а молошна космата борода виростала йому немов би з підгорля. Можна було подумати, що це типове обличчя простого ірландського рибалки, якби не блискучі біноклі на носі, що надавали цьому добродієві достойного вигляду губернатора, або члена Конгресу.

Почалася програма. На сцені, під мелодійні, ледвечутні перезвони оркестри, серед чудових декорацій та розкішної зелені, позацвітали червоним маком і голубими волошками пишні українські національні одяги. Ці одяги обіймали гордих та струнких хлопців і красивих дівчат...

І ось, серед величезної тиші, що залягла світлу мистецьку святиню метрополії світу, загомоніли великою тугою, зацвіли лунними радіщами й вдарили глибоким тремтінням серця всього народу пісні Леонтовича...

Добродій з ватон в вухах до цього часу не проявляв жадного зацікавлення всім тим, що довкола нього творилось; він спокійно ж'якав собі гуму, і, хоч на залі не було надто ясно, завзято студіював широчезну плахту "Нью-Йорк Геральда". Та як тільки поплили перші акорди пісні, він едивовано підняв голову, глигнув на чудесно розмальовану стелю, потім на долівку, розглянувся сди-туди і накінець повернув свої блискучі біноклі в сторону сцени... Одну мить він сидів, як зачарований, на своїм 849-тім кріслі. Відтак тремтячою рукою зняв біноклі, наче б не довір'яв своєму подвійному зміслові зору, і назад застромив їх на переломаний ніс. Хвилинку сидів без найменшого поруху, а потім став швиденько витягати вату з вух...

Минали хвилини за хвилинами, котилася пісня за піснею. Добродій, що сидів на 849-ім кріслі, немов би прикипів до нього. Блискучі біноклі в'їхали йому на кінчик носа, він подався наперед і розкритув рот, забуваючи навіть, що тримає в ньому спорний шматок гуми.

Перша частина скінчилася. Величезна зала Опери наповнилась яскравими світлами і загула, заклекотала від ясного, невгомного граду оплесків.

Мр.Віллі Морріс та мр.Фред Кетлінг' також не щадили долонь. Слід зазначити, що обидва джентлмени заховувались підчас концерту в належній повазі, як і годиться "родовитим" бікні та вілльним громадянам З'єднених Держав, що заплатили за свої місця по три долари і п'ятдесят центів. Та хоч весь час їхні обличчя були, як завжди, холодні та байдужі, то, як закрилась завіса, мр. Морріс, не дивлячись на мра Кетлінга, втер сльозу з лівого ока, а мр.Кетлінг' аж дві сльозинки з правого. Мало цього, мр. Морріс забуваючи про свої "родовитість", штовхнув свого сусіда в бік і сказав:

- А що, Федьку, га?!

Ті слова немов збудили з отупіння бородатого добродія на 849-ім кріслі. Він повтикав вату до вух і приязно глянув на обох джентлменів, при чому вони обидва мали нагоду зауважити, що в цього добродія поза блискучими біноклями заховались милі, лагідні, майже дитячі очі. Вони могли також зазначити, що цей добродій не носить краватки, зате ж має повитирані лікті й обстрипані рукави. Все це, до речі, ніяк не цікавило та й не дивувало обидвох джентлменів. Все більше цікаувались вони тоді, як добродій з 849-ого крісла нахилився до містера Кетлінга й звич-

ливо промовив:

- Пробачте, сер.

Mr.Кетлінг знехотя глипнув на бородатого добродія:

- Чим могу вас вдоволити, пане?

- Якби ви, сер, були такі ввічливі й пояснили мені, яком мовою співали перед хвилиною на сцені ці прекрасні пісні, то я був би вам невимовно вдячний.

Mr.Кетлінг помовчав більш-менш одну хвилину, а потім сказав:

- Українською.

- Широ дякую!

За хвилину бородатий ірландець знову нахилився до м-ра Кетлінга:

- Скажіть мені, сер, будь ласка, чи я помилявся, припускаючи до людей, які співать українською мовою, називать себе українцями?

- Ні, не помиляєтесь!

- Дякую вам, широко дякую!

Бородатий добродій на часок призадумався, а відтак знову глянув на м-ра Кетлінга лагідними, немов би дитячими очима:

- Я напевно не буду в праві, коли скажу, що люди, які звуться українцями, живуть в Індії-Китаї, чи в північному Марокко?

- Так, ви справді не в праві.

- Однак ви напевно будете тієї самої гадки, коли я скажу, що країна, в якій живуть ці люди, не є ні французькою, ні теж англійською колонією, бо всі ці землі я знаю, як свою власну кишеню?..

- Справедливо, сер.

- А коли я відважусь сказати, що ця країна лежить в Європі, то ви мене просто висмієте?..

- Ні, сер, навпаки: ця країна справді лежить в Європі.

- Це дивне, незвичайно дивне! Та коли б ви мені назвали деякі головні міста і пристані тієї країни, то я не знав би, як дякувати вам за це...

Mr.Кетлінг замнявся:

- Міста, сер?.. Ну, звичайно, є такі міста... Наприклад: Золочів, Тернопіль, Перемишляни, ну, та й інші такі подібні...

- Єс, дякую вам, дуже дякую.

Mr.Віллі Морріс зосереджено слухав балачки м-ра Кетлінга з бородатим ірландцем, а коли вони обидва щасливо її закінчили, він запропонував землякові помінятися місцями. Його також скортіло побалакати з людиною, що так справно зв'язав гугу й який так дуже припала до серця українська пісня.

Ірландець так само приязно й ввічливо подивився на нового сусіда:

- Ви хіба не заперечите, коли я скажу, що нинішній концерт почався прекрасно?

Mr.Морріс поважно хитнув видовженим лобом:

- Так, пане, я не заперечу. Навпаки, я навіть додам, що наші українські пісні, є, можна сказати, найкращі в світі.

Добродій на 849-му кріслі був, видимо, заскочений:

- Невже, сер, ви тим хочете сказати, що ви українець?

- Справді так, ви вгадали. І я, і мій побратим, що з ним ви тількищо говорили. І я додумуюсь, що окрім нас двох є ще тут, на залі, доволі інших людей, що мають честь називатись українцями.

Бородатий добродій не довіряв:

- Шкаєте, дуже цікаве... Так ви, джентлмени, українці... А...

чому ж ви тепер не на сцені?

Мр.Віллі Морріс призадумався більш-менш на дві хвилини, а відтак сказав:

- Якби всі українці, що їх за останнього статистиком буде понад 45 мільонів, попробували приміститись на сцені Опери, то я маю деякі підстави сумніватись, що це взагалі було б неможливе.

Бородатий ірляндець вирішив, мабуть, що тепер слід би і йому трохи призадуматись... А мр.Морріс, що був активним членом "Об'єднання" і навіть, на свій спосіб, щирим патріотом, з місця розпочав т.зв. "пропаганду між чужинцями". Почав її від найдогіднішої позиції - від безчисленних "мільонів".

- Так, сер, український народ великий, один з найбільших в Європі. Українців нараховують 45 мільонів, коли не більше. Наш народ має оцю славу історію, свою, що так скажу, культуру, олі-райт, культуру, літературу, мистецтво і таке інше. Україна - це край один з найбільших в світі. Її кордони сягають від ріки Висли по Волгу і Кавказ, а від Чорного моря - аж по...по... тут, сер, я не маю під рукою мапи, на превеликий жаль, не маю... В кожному разі - це країна величезна, за те ручу вам словом честі!

Бородатий добродій мовчки слухав м-ра Морріса, а його лагідні очі чимразто більше вкривалися серпанком смутку. Далі він ажурено склонив голову на груди та й каже:

- Даруйте, джентлмени, та мені такий сором, ви і не в силі уявити собі, який мені сором, що я досі нічого не знав-не відав про ваш великий та могутній народ. Простіть - я людина проста, робуча, і так лиш згрубша отесана. Усе своє нужденне життя, яке, додумуюсь, добіжить скоро сьомої десятки, я тільки доловичся світами. Скільки разів я об'їхав довкола нашої землі, що, як сказав мені один вчений німець, є кругла, мов голландський сир, то-го моя притуплена пам'ять все і не збагне, чому я, зрештою, ніяк не дивуюся. І я був міцно впевнений, що я пізнав уже весь світ, заглянувши у кожний закамарок, вивчив усі раси й народи. Та, як бачите, я грубо помилився. Не багато хибло, і я попрацював би навіки нашої гарної землі, не додумуючись навіть, що на ній живуть та множаться люди, що так чудово співають! Господи!.. Сорок п'ять мільонів!.. Я уявляю собі, якби всі українці зібралися до купи і наприклад, у Гайд-Парку заспівали гуртом ту ж пісню з двонами... Святий Патріку! Ви не заперечите, джентлмени, що це був би концерт, якого ще світ не бачив!

Мр.Морріс поважно хитнув головою:

- Так, сер, зовсім вірно. Це був би справді небуденний концерт.

- І тому, саме, я ніяк не можу простити собі свого неучтва! Ні, не можу! - бідкався бородатий ірляндець.

- Я думаю, що можете, - потішав його мр.Морріс. - Перед вами, міркую, це не один десяток років, ви ще багато чого зможете побачити й почути. Я навіть виправдую вас у чому, бо наш народ під сучасну пору бездержавний, і про нього в світі не так уже балакають...

Бородач став борзенько витягати вату з вука.

- Пробачте, що ви сказали?!

Мр.Морріс понурив очі додола.

- Що ж, тепер за чергою, треба і нам засоромитись... Так, і українці - народ без власної держави. Наша рідна країна - простора та багата, медом-молоком текуча, але це молоко й цей

мед співають любі сусіди... А ми, українці, мусимо кидати рідний край і ради шматка хліба товктися по ваших землях, рити тунелі в Аргентині й корчувати бразилійські пралси. Така наша доля горбата вже від віків...

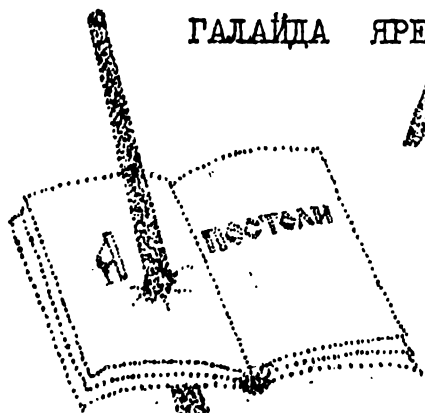
Бородатий добродій, досі такий тихий та смирний, знечеп'я мов не той став! Ні з цього, ні з того - як скопиться з крісла на рівні ноги, як розгорячиться:

- Панове, - каже, - тут щось не так! Це ж невидане, нечуване! Сорокп'ятьмільонний, європейський народ, з такою величезною територією, з такою блискучою культурою і мистецтвом, з такими геніальними диригентами, як містер Кошиць, з такими золотогорлими співаками, як його хористи, такий народ по сьогоднішній день не має власної держави? Панове, ви, хіба, глузуєте з мене? Живі очі, ви, хіба, гульвіси якісь, чи що?!

Наші земляки знітилися, стерпили, їм здавалося, що хвилина і схвильований бородач скочить до них з п'ястуками. Все публіка з поблизу рядів стала шухукати та піднімати голови, вже й портієр проявляв охоту вмшатися в прикличку. Ціле щастя, що саме тоді згасло світло та піднялася куртина і все втихомирилося. А то хто зна, до якої ще дійшло б авантюри!..

ГАЛАЙДА ЯРЕМА

Календар
СІГНУМ ТЕМПОРІС

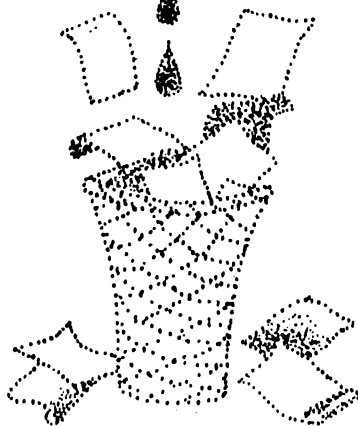
Росте, кипить наш рух мистецький,
Скрізь шерех, гресь і Костецький,
Пересічність, згнилизна в сварці,
Стварт апостолів вбив в барці...

Багрянний лиман у Європі,
Клен замість цвіту видав попіл,
І творять всі літературу, -
Та не зі злата, але з муру.

НА ДВА ЛИСТИ

Я ті листи смутні читав
І нудився місцями,
Та їх я скваліфікував,
Як цілє самореклями.

У них ні стиль, ні мист, ні хист,
Лиш стверджена неновість,
Що легше дати кепський лист,
Ніж дати добру повість.

Рейсінг

Дрій Косач: Ноктюрн b-moll, Бібліотека "МУР". Видання часопису "Наше життя": Мистецьке оформлення Дрія Ковальчука. З "послємов" Гр.Шевчука. Авґсбург, 1946. с.1-32. "Золота Брама".

"Ноктюрн" Д.Косача стоїть в прямому зв'язку з іншим його оповіданням "Лілея", надрукованим нещодавно в жвафуртський "Неділі". Два оповідання, власне, тотожнього змісту. Два варіанти однієї й тієї самої теми. Дві спроби письменника децю по-різному розробити тотожний сюжет. Чому ні?... Що можна мати, або сказати проти подібного авторського самоповторення, проти експериментальної спроби повторної перевірки одного й того самого сюжету? Чому взагалі навіть кільком різним авторам не писати речі кілька разів на ту саму тему, намагаючись творчо розкрити в одному сюжеті різні сторони можливого його мистецького втілення?

"Лілея" й "Ноктюрн" репрезентують собою жанр "кримінального" оповідання з типовою для Косача проєкцією "українського" в "загально-європейське". В обох оповіданнях в 1 н, головний герой оповідання, є німець-гестаповець; в о н а - українка. В першому оповіданні "Вона" - агентка гестапо, й українська підпільна організація вбиває її, в другому з доручення організації вона ліквідує його.

Зрештою в обох випадках - конкретна життєва ситуація й, певно, автор міг би розповісти аналогічні реально-життєві історії, вгадувши ймення, посилавчись на дати й вказувчи факти. Свого часу, в 20-их роках, Сомерсет Моґем спеціалізувався на подібній тематиці з першої світової війни.

"Що", зерно сюжету - реальне. Зрештою воно могло бути вигадане, і це нічого не змінювало б. Автор післямови до Косачевого оповідання, критик Гр.Шевчук, маючи на оці інтереси широкого читача, недостатньо обізнаного з стилістичними прийомами модерної світової літератури, докладно з'ясував "як" у Косача, обидві методи, використані Косачем: т.зв. методу н а п л и в у й т.зв. методу п о т о к у с в і д о м о с т и. Але мене цікавить інше, чому Дрій Косач, пишучи модерне с в і т о в е оповідання, іде на регіоналістичні поступки? Для чого йому знадобився - т в о р ч о знадобився!.. - злам стилю?... Одне слово: чому головний герой одного з оповідань грає на скрипці, а героїня другого є лілея? Для читача? "Щоб було красиво?" Але регіоналістичний читач український, стоячи на регіоналістичних літературних позиціях, вимагає од Косача лише одного: приступності й простоти. Смаки читача виховано на нормах ґрінченківсько-каценківського стилю, і все, що є поза цим, то цей читач або просто не сприймає, або вважає, що це "од лукавого".

Певне, коріннів літературного традиціоналізму Косача слід шукати не тут, не в поступках читачеві, а в іншому. Дрій Косач - романтик. Йому властивий романтичний стиль письма. Естетика романтизму вимагає контрастності. Вона базується на ідеї суперечності реального й ідеального, дійсності й легенди, гріха й викупу, добра й зла, бестільного й ніжного, низького й високого, земного й небесного. Згідно з цим доктринним сенсом літературної манери письма, головний герой у Косача є "кат", і цей кат "грає на скрипці". "кат" має "естетично чутливу натуру"; кат з'єднує в собі протилежності - "бестіяльне звірство" й любов до музики, варварство й за-

любленість в Шопена.

Як це відзначив уже Гр. Шевчук, у творі весь час грає музика, весь твір написаний, як суцільно музична річ; у незнане, в безмежність невизначеного простору тече єдиний струн музичного згучання Звідціль і назва цілого твору "Ноктюрн". Ніч, кошмари ночі, кров, химери, породжені музиком й ніччю. Звідціль тематично-сюжетна двопляновість Косачевого оповідання, що сходить до романтичних традицій Гофмана й Гюґо. Автор витворює центральний образ і послідовно розкриває його.

Романтична колізія "музики" й "дійсності", "звірства" й "ніжності" визначила побудову всього оповідання Косача. Усе зрозуміти, усе пробачити, кажуть французи. Ми можемо зрозуміти, як повстав у Косача цей розчленовано-колізійний образ ката, що грав на скрипку, але чи можемо ми пробачити майстрові реальну необов'язковість цього романтичного образу?

Д. Косач - майстер. На сьогодні в українській літературі ми навади б двох майстрів стилізованої прози: Дрія Косача й Дрія Яновського!.. Справа, однак, не в тому, щоб писати методом напливу або потоку свідомості, ускладнено, або, навпаки, приступно й просто, справа в тому, щоб писати д о с к о н а л о. Наш український читач, вихований в своїх літературних смаках й уподобаннях на регіоналістичних зразках недосконалого письма, ще не звик читати літературні твори так, щоб цінити в них досконалу довершеність стилю, а саме "Ноктюрн" Косача дав багато для того прикладів. Ось, наприклад, на самому початку оповідання вступний портрет героя, зроблений так, як його намалює в остаточній спрощеності схеми хіба що Георг Гросс: "Довгий ніс - лінія, риса на щелепі - лінія, чоло, брови - лінія" /с.3/.

Пробачимо авторові, що в нього підряд повторюються тотожні звороти "Рома увімкнула світло" і знов через кілька рядків: "Підійшов до радіо, увімкнув" /, бо далі в нього йде бездоганно зроблений опис, як рветься, ревом вириваючись, крик з радієвої скрині: "Озвався Берлін, уривок пісні, співали діти з Дом-хору, фортефорте заревіло: кімната - дзвін сахнулася. Це, це! Тепер спробуємо короткі хвили, звичним рухом, тільки повернути кляпу, виірвався вальс вже зовсім неймовірним форте, аж хрипло. Стишив".

Настрій замисленої відсутності у Роми передано згадкою про її жест, що відповідав почуттю, якого не було: "Про що я думала?" - Рома видалось, що у неї на щоці пухинка. Вона змахнула її, але її не було, власне" /с.4/.

Ми бачили: вступний опис обличчя героя на початку оповідання був накреслений схемою рис, як малюють обличчя діти. На стор. 9 ми знаходимо вже розгорнений, уточнений в деталях портрет: "Лице його блискало в півтеміні, усміх, як скрегіт дзюба, губи сині-сині, аж чорні, пасмо чуприни, непорушне, кам'яне, як на різьбі Арно Бреке-ра" /с.8/. Цей опис чуприни міг би забезпечити світовий успіх цілому оповіданню, якщо б навіть в цілому оповіданні не було нічого окрім цього опису чуприни. Але автор покаже обличчя ще також в іншому його плані, не в прямому відтворенні, а через уявлення Роми в її спогадах: "Гостре обличчя вимріявалось в усмішкю настирливим спогадом привида, вирізком із книжки, як вірш. Обличчя то зникало, то виринали в мряці, то осядалось як в грозову ніч, обличчя як зоря, таким переливом - мерехтотом - тремтотом!" /с.11/.

Варто було б спеціально проробити тематичний образ "обличчя героя", як і всю складну систему наскрізних образів оповідання: музики, ночі, Шопена, безсильності, вбивства і т.д. Але це для окремої статті, а не для рецензії. Тому тут тільки ще кілька прикма

дів пейзажу у В. Косача. Пейзаж не фігурує у В. Косача в своїй особливій і самодостатній відокремленості, як це було в письменників реалістів 60-80 років минулого століття, що для них природа існувала сама по собі і жодина була "людиною природи". За такого часу техніка заступила природу і жодина природи стала технічною людиною. Пейзаж, як такий, не існує. Письменник не показує людину в рамках природи. Він не починає свій твір з розгорнутого опису природи /"Сходило сонце. В лісі щебетали пташки" і т.д./ Природи немає, є манливий плеск суттєстих переживань. Техніку літературного письма зумовлено кілотехнікою. Письменник бачить "природу" також й так, як він звик її бачити на полотні кіноекрану. Опис розбито на кадри. Кадр зі сценою а в к и на конспіративному помешканні організації "у кравчині в третій кімнаті" напливом вростає в кадр "вулиці". Автор не відмовляється од спокуси прямо вказати на опосередненість своїх вражень через кіно. "Тіні, тіні, тіні. Кравчинина дитина плакала. На вулиці - хлига. Через сіру сітку плями ліхтарень. В хмарі вдирається вежа церкви. В стороні двірця хвилять паротатки. Тіні зішлись і розійшлися" /с.11/.

Текст кіно-сценарія. "Сніг падав кляптами. Дзвонили трамваї. Гринджоли. З відкритих дверей барів валила пара. Люди ішли цити горіжку. Дівчинка продавала медівники. Мегафон силкувався перекричати хугу: Трамваї відходили мов смереки, обвішані шинками - натовпом" /с.18/.

І ще два короткі уступи: "День що лиш брягчав, але не скрадався, ішов сутоло, мов кат простого дорогою. Фургони, машини котились по ожеледі, цокотіли підкови" /с.25/. "День вийшов уже на добре, не-привітний, тяжкий день людської ери" /с.26/. Так пише В. Косачі...

Але для чого, поруч з цим, він пише також і так: "Гельмут лежав біля неї, спав. Ніжніший за тихий відх струни"!.. Або кінчаючи оповідання: "Шепотіла й уста завмирили, як струна тільки торкнена, а вже мертва"!..

Ми розуміємо: ці деталі в'явилися послідовно, задля і в ім'я суцільної єдності центрального образу: "кат грає на скрипці". Але саме вони, ці деталі, й підкреслюють умовну необов'язковість цього вихідного образу.

Віктор Бер

М. Матвієнко: Лісові пригоди. Мюнхен, 1946.

Видана фотографічним способом книжечка для дітей належить до серії видань, що останнім часом почали виходити таким же друком під назвою "Вовченята". Книжечка складається з коротеньких оповідань з життя лісових звірів і птахів: 1/ Вовчик-Гострозубчик, 2/ Бур, Мур і Буре Вухо зустрічають весну, 3/ Хрп-хрпнь, 4/ Орлик-кри-водазобик, 5/ Лисичка-хитричка і братіки, 6/ Крилатенький.

В основі оповідань лежать відомі казкові сюжети про різні пригоди звірів і птахів, про ту винахідливість, що їй вони проявляють в різних скрутних обставинах життя, іноді навіть небезпечних для життя. Звідціль ідейне спрямування оповідань та їх значення для виховання цієї винахідливості, твердості волі тощо в наших дітей. Діти не тільки з інтересом, навіть з захопленням читають такого роду оповідання, але й рівночасно в своїй уяві створюють образи відваги і винахідливості, мимохідь переносячи ці образи на життя людей.

Ось образ відваги в боротьбі за життя, що їй проявляє Вовчик-Гострозубчик, навчений матір'ю, завзято борючись з ворогом-мужиком, вийшовши кінцем з цієї нерівної боротьби переможцем. Таку і

відвагу й рішучість проявляє молодий Хрю-хрюнь, дикий кабан, що спасає себе та інших кабанів від небезпеки, прориваючи кільце ворожого оточення /собак і людей/. "Модна сила не змогла спинити кабанів, що бігли за Хрю-хрюнем" і "майже все стало прорвалося крізь обруч людей і собак". Орлик-Криводзьобик так само доказує свою відвагу й рішучість, кидаючись з гнізда в провалля на гострий камінь /роблячи перший виліт з гнізда/, заявляючи: "краще нехай-настромлюся на ці каменюки, коли мають кавати, що я боягуз".

Яскравий приклад самовідданості й допомоги іншим в біді і небезпеці діти побачать в Крилатенькому, що стає на захист свого меншого братика, якому загрожувала смерть від вовків. Одним ударом він пробив рогами вовка, а сам з меншим братом "перескочив вовче коло і пострібав хачами".

Прикладом того, що треба самому здобувати засоби до прожиття, не покладаючись на інших, служить Лисичка-Хитричка і братики, що цілий день ганялися за здобиччю і тільки під вечір попалася їм стара ворона".

Неясний тільки ідейний задум письменника в оповіданні "Бур Мур і Буре Вуха зустрічають весну". Чи тільки в тому, що вони зустрічають весну?

Взагалі тематиком книжечка цілком підходить для наших дітей. Хібащо тільки вкажемо на деякі недоліки мовного порядку. Дуже шкода, що редакція перед тим як друкувала книжечку не подбала про виправлення мови. З численних прикладів наведу кілька типових, що вказують, як не треба в майбутньому готувати до видання книжок для дітей. Наприклад: щось тягне вділ /треба: додолу, донизу/, бризги /треба: бризки/, знялася високо в гору /треба: вгору/, ужо /треба: вужо/, зовсім щось іншого /треба: щось інше/, з близька /треба: зблизька/, гриби смакують несогірше /треба: незгірше, негірше/, темно рудава щетина /треба: темно-рудава/, звірам /треба: звірям/, блищас /треба: блищав/, станув на край гнізда /треба: став/, щораз ближе й ближе /треба: ближче/, та ін.

Я не беру тут під увагу численних правописних й друкарських помилок, з якими ніяк не можна давати книжок для читання дітям шкільного віку. Я вже нагадував про це в рецензії на "Вовченята" і тепер ще раз нагадую, що діти наші мають читати твори, написані доброю мовою й правильним письмом.

Сподіємось, що редакція прийме до уваги ці наші зауваження й надалі видаватиме твори для дітей чистові й правильною літературною мовою.

П.Ковалів

діти одгадайте. Ціна 3,50 RM: Видавництво "Нашим дітям". Випуск I. Карлсфельд - 1945. Картон 8.

Добра література для дітей - це найважливіша проблема сьогоднішньої доби, коли йдеться про гідне виховання молодого покоління, коли гаслом нашого національного дня ставиться "бій за українську людину".

І зовсім зрозуміло, що проблема ця й досі не сходить із денного порядку вчительських конференцій, нарад батьківських комітетів, із щоденних клопотань української сім'ї, що в темному лабіринті сучасного положення шукають для рожевих дуплик нашої блискучих зразків "національної педагогіки".

Тепер над проблемою доброї дитячої книжки встановлюються письменники, психоологи й педагоги. Вона опонує мистців слова й нити вдягати на себе - як висловилося письменниця Катря Гризевичева - ризи й говорити найкращою мовою озові мистецької душі. Вона примушує їх отворювати віру в чарівний світ казки... Во тільки через світ райдухної казки, за якою невпинно тужить утомлене конкретними формами реального життя приголомшене людство - молода людина спроможна планати й відчувати любов і красу, радість і щастя, ідеалізм і самовідданість високим ідеалам...

Та, на жаль, за таку овещенну роботу, за видавання літератури для дітей, беруться в нас люди до цього непокликані, випадкові, а навіть і пережиті, що тепер повинні лежати мертвими анахронізмами в смітнику національних відпадків. Використовуючи жалюгідність ситуації, - як це вже вазначив рецензент "Часу" в статті "Вовча педагогіка" ч.23/37/ " спекулянти не вагаються навіть перед влочинами, щоб тільки втриматися далі на всіх чотирьох..."

І до нияки влочинів наших літературних спекулянтів і контрабандистів слід зачислити також книжечку, що її заголовок подали ми на початку цієї рецензії. Формату вона 13 на 10 см, 8-ми картонової величини, з чого одна половина ілюстрована, а друга заповнена коротенькими текстами загадок.

Помисл такої брошури дуже вдячний і така книжечка, гарно вілюстрована й заповнена поправним українським текстом, із-за відсутності на еміграції українських букварів, нашій дитворі конечно потрібна. Одначе спекулянтам не "салво реі публіке" - супрема леко", але швидко, плинна монета... Замість дати звичайний людині, яка знає українську мову, справити перед друком текст, - як це ради в своїй рецензії на "Вовченята" в постому чиолі "Рідного Слова" проф.П.Ковалів, - вони на власну руку пускають зраки озові, воплящої до неба о помсту, неграмотности, зловивши, як пише той же "Час", "покупця зовнішньою формою, якою прикрита пущенність" внутрішня.

Хто знає граматичне правило чергування голосних і приголосних, чергування від і од, для того ясно, що назва книжечки "Діти, одгадайте" граматично фалшива. Повинно бути "Діти, відгадайте!" По саму ошибку отричаємо в віршику "Біла рілля" /...хто знає-сдгадає/. У загадці про бузвєка маємо амосковщену форму "по болоту ходить", замість по-українському "по болоті". Неукраїнську форму застосував "редактор" і в агадці про корову, що має "чистирітики", замість "чотири". Також поняття "хвостиком виляє" в віршику про годинник своїм чужим походженням, незрозуміле українській дитині. Окрім цих ошибок знаходимо /все на чотирьох сторінках! / ще й приклади недопускального в дитячих виданнях ділення слів, напр.: "чорне-нїке". Ціла книжечка замість допомогти дитині збагачувати знання рідної мови - вже заоснована в неї форми викривле й опогане. Це: "Нашим дітям"...

І ця маленька жидлива мізерія коштує 3,50 РМ / обов'язково райсмарки!/. Три п'ятдесят німецьких марок, які літературний паюкар, ватративши останки глуму і національного сумління, посмів вдирати в убогого українського емігранта. Також цінов "бох за українську людину" виграти не можна! Я, як батько дитини, апелюю до Відділу Культури і Світи при ЦПУЕ, щоб "влочини супроти дитячих душ, що за нього і батьки і громадянство і преса мусять потягти спричинників до негайної і безсглядної відповідальности", не лижився в його керівника без відповідних звинув. Остання пора окінчити з жируванням на доброму імені української дитячої книжки!

Проф.Іван Бобикевич

Культурна Країнка

ХОР Д.КОТКА В МОСКВІ. У Москві виступав із 5 концертами відомий гучульський ансамбль пісні і танку "Трембіта", під проводом знаменитого диригента й композитора Дмитра Котка. Ансамбль складається з 80 осіб і має в програмі гучульські побутові, обрядові, українські народні пісні і танці. Усі виступи відбулися в концертній залі ім.П.Чайковського і пройшли з великим успіхом.

НОВІ ФІЛЬМИ Київська студія мистецьких фільмів, під проводом арт.А. Бучми, накручує тепер у Кабаровську фільм "Райдуга", за повісті Ванди Василевської. Далі студія підготує "Українські мелодії", "Зигмунт Колосовський" і фільм про народне господарство совєтської Буковини. У кількох фільмах виступають А.Бучма і Н.Ужвій. Зараз знімають пропагандивний фільм про праці совєтського населення підчас війни п.н. "Подвиг, що лишився незіраним" та "Люди з чистою совістю" про червоних партизанів.

ПОМЕР Ол.ДОРОШКЕВИЧ У Києві на 57 році життя помер визначний дослідник українського письменства, Олександр Дорошкевич, автор підручника історії української літератури для середніх шкіл. Його окремі праці були присвячені творчості Т.Шевченка, Марка Вовчка, Пантелеймона Куліша, Михайла Драгоманова, Карпенка-Карого, Михайла Коцюбинського і В.Самійленка.

ЛИСТИ Й УНІВЕРСАЛИ Б. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО Вкортці появиться, як видання львівської філії Академії Наук, збірник листів і документів гетьмана Хмельницького. Видання редагує відомий історик проф.Іван Крип'якевич. У збірці є 400 документів з власноручним підписом гетьмана. Листи Хмельницького, як зазначає проф.Крип'якевич, визначаються літературним стилем, багато в них народних приказок і гумору.

НОВІ УКРАЇНСЬКІ ЧАСОПИСИ У Мюнхені почав виходити новий український тижневик "Українська трибуна". Часопис своїм обширним розміром, фаховим редагуванням завоював собі прихильність читача і місце серед нової еміграційної преси. У Берхтеггадені появилася 3-тє число таборового журналу "Орлик". З поміщеного матеріалу вирізняються знамениті статті д-р Остаса Грицяя, Катрі Гриневичевої, Вол-Радивкевича і д-ра Томи Лапичака. У Фраймані, за почином Пресової Референтури Українського Комітету, вийшло перше число журналу для молоді п.н. "Промінь" і кільканадцять чисел щоденника "Сьогодні".

УКРАЇНСЬКІ ПИСЬМЕННИКИ ПО-РОСІЙСЬКИ Видано в перекладі на російську мову твори: Рильського, Червомайського, 4 комедії Тобілевича, вибрані твори Ко-билянської, Коцюбинського, Смолича, Мирного, Панча та других українських письменників.

ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ МАРТИРОЛОГІЇ 10. серпня відбулася в Мюнхені перша конференція українських науковців в справі заснування науково-дослідного інституту української мартирології. В конференції взяли участь передусім професори Українського Університету в Мюнхені. Завданням інституту, що його статут вже оформлено, є вбирати, досліджувати, переховувати й літературно опрацьовувати та видавати систематичні збірники про жертви українського народу, що він їх приніс за час своєї визвольної боротьби.

АМЕРИКАНСЬКА МУЗИКА ЗА ОСТАННЄ ДЕСЯТИРІЧЧЯ А.Коплан, відомий американський композитор і музикознавець, опублікував короткий звіт про роботу американських композиторів за останнє десятиріччя. Автор відзначив вплив чеського композитора Антона Дворжака, що вкінці минулого століття постійно жив в Америці, на формування американської національної музики, й нахвалив творчі досягнення американських композиторів. За 1930-1940 роки найкраще розвинулася в Америці симфонічна музика. Створено 35 симфоній, в тому кілька високоталановитих творів Р.Гарріса та В. Шумана. Було поставлено й кілька нових опер. Значні сили має й молода камерна й кіномузика, репрезентована Б.Германом.

МИСТЕЦЬКІ ВИСТАВКИ У ФРАНЦІЇ французька Галерія влаштувала виставку портретів роботи Модільяні, а Галерія Весінних Мистецтв велику виставку французького малярства XIX-XX ст. з полотнами наймолодших майстрів пластичного мистецтва. Галерія "Арльєль" показала праці менших розмірів. У Парижі показано твори французького малярства за час німецької займанщини. Серед полотен молодих майстрів виставлено й праці відомих мистців Боннара, Маттіса та Пікассо.

НОВА АНГЛІЙСЬКА ОПЕРА Молодий англійський композитор, Вєнґамин Брітен, закінчив оперу "Петер Грім", що її прийняв до вистави Національний Оперовий Театр у Лондоні. Темою опери є життя невеличкого виселку рибалок на східному побережжі Британії. "Петер Грім" - це перша в історії англійської музики реалістична опера в народного життя.

ЩО РОБЛЯТЬ ПОЛЬСЬКІ ПИСЬМЕННИКИ Під час війни загинуло в Польщі 49 польських письменників. Серед них Д.Каден-Бандровський, А.Новачинський, В.Сєрошевський, М.Родзевичівна, Ф. Оссеєдовський, Бой-Желенський і Остап Ортвін. У Кракові осталися Ян Віктор, Гюлька Лясковський, К.Прушинський і Ян Курек, що видають літературний журнал "Відродження"; У Лодзі, в комуністичному журналі "Горно", співпрацюють: З.Налковська, Ян Котт, В. Слободник, А. Важиж, Адольф Рудницький і Яструн. У Люблині Й.Парандовський редагує журнал "Шивець", а Ярослав Івашкевич "Літературне життя".

Бібліографія

- Михайло Ваханський: МОЗАІКА КВАДРІВ В'ЯЗНИЧНИХ. Ашафенбург. 1946.
Вінґета В.Січинського. /Друк/.
- Др.Й Косач: НОКТЮРН b-moll. Бібліотека "МУР". Видання часопису "Наше Життя". Мистецьке оформлення Д.Ковальчука .
Стр.32. Золота Брама /Вид.Літогр./
- Проф.П.Ковалів: ГРАМАТИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ. Мюнхен-1946. Стор.152.
Друкарня Д.Сажина.Авґсбург. /Друк/.
- Ярослав Рудницький: УКРАЇНСЬКИЙ НАГОЛОС ЯК ФУНКЦІОНА ПРОБЛЕМА./Наклад другий/. Відбитка в Наукового Збірника Українського Вільного Університету в Празі.1942.
Стор. 16.
- СЕМІНАРІЙНІ ВІСТІ.. Гр.-кат. Духовна Семінарія. Замок Гіршберг. Ч.
11-12, Травень-червень-липень 1946. /Вид.цикл/.
- УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО. Тижневик. Рік I. Ч.:9,10. Регенсбург.
- ОРЛИК. Журнал таборового життя. Ч. 1,2,3. Берхтесгаден. Редагує Колегія. Стор. 26. /Вид.цикл./.
- УКРАЇНСЬКА ТРИБУНА. Тижневик. Рік I. Ч.: 1-4. Мюнхен. Видає:Василь Пасічник. Редагує Колегія.
- ПРОМІНЬ. Часопис для української молоді. Рік I. Ч.1. 7-го липня 1946.Мюнхен-Фрайман. Видає Пресова Референтура при Українському Комітеті в Мюнхені-Фраймані .
Редагує Колегія. /Цикл./.
- СЬОГОДНІ. Український щоденник. Рік I. Ч.:1-11. Видає Пресова Референтура при Українському Комітеті в Мюнхені-Фраймані. /Цикл./.
- Др.Й Шерех: ГОЛОВНІ ПРАВИЛА УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ. Видавництво "Прометей".1946. Стор. 64. /Друк/.
- Володимир Дорошенко: ХТО БУВ ІВАН ФРАНКО. Його життя і заслуги .
В-во "Доба". 1946. Стр. 26. /Вид.цикл., односторінкове/.
- Др.Й Ліпа: РУБАН. Новеля. Стр.78. /Друк/.
- УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СПІВАНІК. Збірка українських народних пісень в нотах. Мюнхен,1946.Муз.Ред.С.Улицький - Б.Левицький. Обкладинка - М.Григоріів. Стр.160.
/Друк/.
- Б.Марський: ЛЮДИНА ТА ЇЇ ГІГІЕНА. Ляндсгут. 1946. Стор.40./Цикл./.